

Kto ma czas na ekologię?

Raport z badania edukacji ekologicznej
w edukacji formalnej

Analiza i opracowanie raportu: **Krzysztof Wychowalek, Gosia Świderek**
Współpraca: **Agnieszka Bańkowska, Karolina Baranowska, Marlena Nowaczyk**

Korekta: **Ewa Kamińska**
Projekt okładki: **Piotr Świderek, Kooperatywa.org**
Skład: **Gosia Świderek**

Wydawca:
Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”
90-602 Łódź, ul. Zielona 27
tel. 42 632 03 11, 42 632 81 18, fax 42 291 14 50
office@zrodla.org
www.zrodla.org

ISBN: 978-83-932700-1-9
Wydanie pierwsze
Łódź 2011

Wydrukowano na papierze z makulatury

Ten utwór jest dostępny na licencji Creative Commons „Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 2.5 Polska” (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/pl/>). Treści zawarte w książce wolno kopiować i rozpowszechniać w celach niekomercyjnych pod warunkiem podania ich źródła i autorstwa.

Internetowa wersja publikacji: **www.zrodla.org**

Opracowano w ramach projektu „Źródła skutecznej edukacji”
dofinansowanego przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

WSTĘP

Badanie zostało przeprowadzone w 2010 roku na grupie **986 nauczycieli** z całej Polski, jako część projektu „Źródła skutecznej edukacji” prowadzonego przez Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła” dzięki dofinansowaniu udzielonemu przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Celem badania była diagnoza aktualnego sposobu realizacji treści ekologicznych w ramach edukacji formalnej oraz uzyskanie informacji na temat potrzeb i oczekiwań nauczycieli.

Badanie zostało przeprowadzone w formie anonimowej ankiety składającej się z 49 pytań, ankiety były wypełniane przez nauczycieli podczas spotkań odbywających się w całej Polsce, w większości przypadków podczas szkoleń organizowanych przez ODE „Źródła”. Z założenia o wypełnienie ankiety byli pro-

szeni przede wszystkim nauczyciele interesujący się edukacją ekologiczną i podejmujący w tym temacie jakieś działania (np. biorący udział w szkoleniu). Ankietowani nauczyciele pracowali w szkołach i placówkach wszystkich poziomów nauczania (przedszkola, szkoły podstawowe, gimnazja, szkoły ponadgimnazjalne). W badaniu wzięło udział 93% kobiet i 7% mężczyzn. Ze względu na zastosowaną metodologię, wyniki badania nie mogą być uznane za reprezentatywne dla grupy np. wszystkich nauczycieli czy wszystkich szkół w Polsce, niemniej ze względu na dużą próbę pozwalają na zaobserwowanie różnic pomiędzy odpowiedziami nauczycieli szkół różnych poziomów nauczania oraz formułowanie wniosków dotyczących trendów w interesujących nauczycieli tematach, metodach oraz rodzajach oczekiwanego przez nich wsparcia.

DOŚWIADCZENIA NAUCZYCIELI

Większość (92%) nauczycieli, do których dotarliśmy z ankietą podejmuje w swojej pracy z dziećmi i młodzieżą tematykę ekologiczną (co wynika z samego sposobu docierania do respondentów). Spośród tych, którzy nie podejmują, jedynie nieliczni nie są w ogóle zainteresowani jej podjęciem w przyszłości (11% „ani tak ani nie”, 7% „raczej nie”, 1% „zdecydowanie nie”). Łącznie grupa nauczycieli odpowiadających na dalsze pytania ankiety (czyli te które podejmują, bądź zamierzają podejmować tematykę ekologiczną) liczyła 896 osób.

Poniżej prezentujemy podstawowe informacje dotyczące badanej grupy:

Przedmiot nauczania ankietowanego:

• przyroda	19,9%
• biologia	17,7%
• nauczanie zintegrowane	17,6%
• wychowanie przedszkolne	13,4%
• geografia	7,2%
• chemia	6,6%
• języki obce	3,2%
• matematyka	2,6%
• język polski	2,4%
• historia	1,7%
• wiedza o społeczeństwie	1,4%
• informatyka	1,3%
• wychowanie fizyczne	1,3%
• fizyka	0,9%
• inne (m.in. przedmioty zawodowe, pedagog szkolny, świetlica, religia,)	7,1%
• brak odpowiedzi	12,5%

Odpowiedzi nie sumują się do stu ponieważ część nauczycieli uczy więcej niż jednego przedmiotu.

Stopień awansu zawodowego ankietowanego

nauczyciel stażysta	4,0%
nauczyciel kontraktowy	15,0%
nauczyciel mianowany	19,9%
nauczyciel dyplomowany	48,3%
brak odpowiedzi	12,80%

Czy ankietowany należy od organizacji ekologicznej?

Tak	11,9%
Nie	68,0%
brak odpowiedzi	20,1%

Jaki poziom nauczania reprezentuje szkoła w której ankietowany uczy?

przedszkole	14,1%
szkoła podstawowa klasy I-III	17,6%
szkoła podstawowa klasy IV-VI	23,9%
gimnazjum	26,4%
szkoła ponadgimnazjalna	22,3%
Inna placówka	2,0%

Gdzie zlokalizowana jest placówka będąca głównym miejscem zatrudnienia ankietowanego?

wieś	22,3%
miasto do 20 tysięcy mieszkańców	10,2%
miasto powyżej 20 do 100 tys. mieszkańców	22,1%
miasto powyżej 100 do 500 tys. mieszkańców	20,0%
miasto powyżej 500 tys. mieszkańców	13,3%
brak odpowiedzi	12,1%

Osoby, które byłyby zainteresowane w przyszłości podjęciem tematyki ekologicznej, a które obecnie jej nie podejmują w pracy z dziećmi i młodzieżą, jako najczęstszy powód takiej sytuacji wymieniają:

- temat ten nie jest uwzględniony w realizowanych przeze mnie programach nauczania (40%)
- brakuje mi niezbędnej wiedzy do prowadzenia zajęć z tego tematu (31%)
- temat ten świadomie pomijam ze względu na brak czasu i konieczność realizacji ważniejszych treści programowych (18%)

O ile w pełni rozumiałe jest podawanie przez nauczycieli historii, matematyki, języka polskiego, czy WOS usprawiedliwienie, że „tematyka taka nie występuje w programie nauczania”, to fakt, iż znaleźli się odpowiadający w ten sposób nauczyciele biologii i geografii czy nauczania zintegrowanego – jest w wysokim stopniu dziwny i niepokojący. Nasuwa się jednak pytanie czy treści ekologiczne w programie są niezbędne do tego by nauczyciel wychowywał uczniów w duchu zrównoważonego rozwoju? Odpowiedź na to pytanie daje blisko 200 nauczycieli przedmiotów pozaprzrodniczych, którzy treści te z powodzeniem włączają do swojej praktyki pedagogicznej. W naszej ankiecie aż 50 chemików, 26 nauczycieli języków obcych, 20 matematyków, 18 polonistów, 13 historyków, 10 informatyków zadeklarowało, że podejmuje tematykę ekologiczną w swojej pracy z dziećmi.

Odpowiedź „brakuje mi niezbędnej wiedzy do prowadzenia zajęć z tego tematu” wybrali głównie matematycy, a także nauczyciele techniki, fizyki, historii, wychowawca świetlicy i pedagog szkolny.

Kolejne pytanie skierowane było do nauczycieli, którzy podejmują tematykę ekologiczną w pracy z dziećmi i młodzieżą.

Wykres na następnej stronie pokazuje jakich odpowiedzi udzielali nauczyciele poszczególnych typów szkół na pytanie „jakie działania związane z edukacją ekologiczną dzieci i młodzieży Pan/Pani podejmuje?” (można było wybrać dowolną ilość odpowiedzi):

Na wszystkich poziomach nauczania, z wyjątkiem przedszkoli, najpopularniejszą odpowiedzią były „lekcje poświęcone tematyce ekologicznej wynikające z programu”, odpowiedź tą wybrało 94% nauczycieli nauczania zintegrowanego, 90% nauczycieli klas IV-VI szkół podstawowych, 87% nauczycieli gimnazjalnych, 82% nauczycieli szkół średnich. Warto zauważyć, że tylko 92% nauczycieli przedmiotów przyrodniczych: przyrody, biologii i geografii realizuje lekcje o tematyce ekologicznej wynikające z programu. Może jedynie zastanawiać, dlaczego 8% nauczycieli przedmiotów przyrodniczych nie realizuje lekcji z zakresu edukacji ekologicznej skoro podstawa programowa zarówno stara, jak i nowa, przyrody, biologii i geografii, w mniejszym bądź większym zakresie, ale obejmuje treści z zakresu ochrony środowiska.

W przedszkolach zaś najczęstszym podejmowanym działaniem (86%) były zajęcia terenowe (w lesie, w parku, w ogródku itp.). Ta forma aktywności nie cieszy się już aż taką popularnością w nauczaniu szkolnym (77% w szkołach podstawowych, 58% w gimnazjach, tylko 49% w liceach). Działaniem praktycznie zupełnie niepodejmowanym jest prowadzenie szkolnego ekologicznego bloga lub strony www (6% w

szkołach podstawowych i gimnazjach, 5% w szkołach ponadgimnazjalnych), mało popularne w porównaniu z innymi działaniami są też koła ekologiczne (38% w szkołach podstawowych, 31% w gimnazjach, tylko 18% w liceach).

69% nauczycieli podjęło dodatkowe formy zorganizowanego doskonalenia w celu nauczania treści ekologicznych, przy czym w przypadku 55% osób, które te formy podjęły, było to „uczestnictwo w warsztatach, szkoleniach i kursach”, dla 40% „uczestnictwo w seminariach i konferencjach”, 8% uczestniczyło w studiach podyplomowych (można było wybrać więcej niż 1 formę). Podobnie kształtuje się chęć nauczycieli do uczestniczenia w formach doskonalenia w przyszłości – 64% deklaruje taki zamiar, z czego 52% chce uczestniczyć w warsztatach, szkoleniach i kursach, a 40% w seminariach i konferencjach.

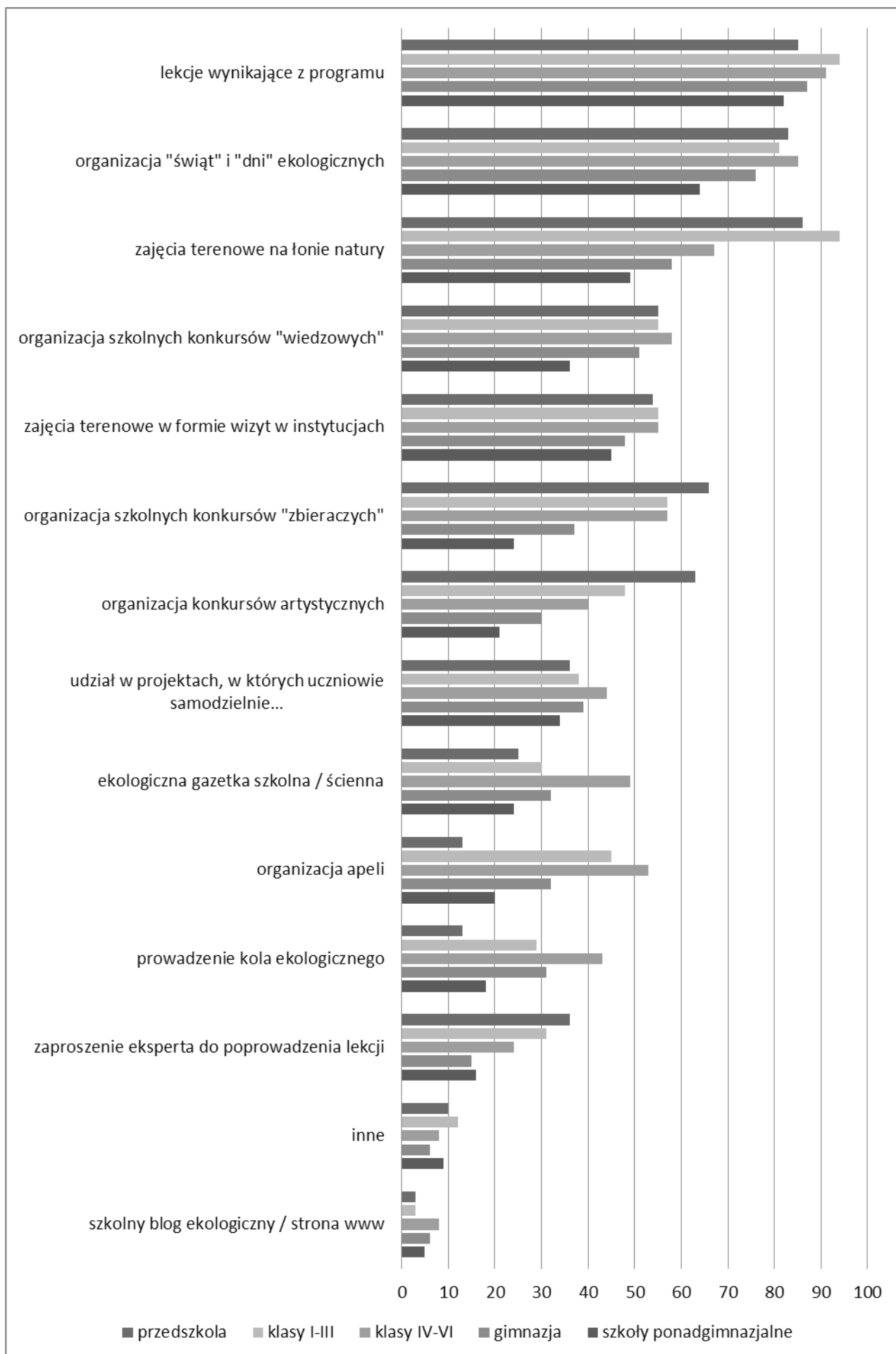
Wśród osób, które nie planują doskonalenia w zakresie treści edukacji ekologicznej najczęściej są to nauczyciele dyplomowani, którzy osiągnęli już szczyt awansu zawodowego oraz nauczyciele przedmiotów pozaprzrodniczych.

87% nauczycieli poszukuje dodatkowych informacji na temat edukacji ekologicznej i jej treści. Dla 57% spośród tych nauczycieli głównym źródłem informacji o formach (np. o kursach, szkoleniach, programach edukacyjnych, podręcznikach itp.) tej edukacji jest Internet, dla 29% ośrodki doskonalenia nauczycieli, dla 28% warsztaty, szkolenia i kursy, dla 25% wydawnictwa, dla 20% czasopisma specjalistyczne, dla 19% telewizja, radio i prasa, dla 15% seminaria i konferencje, a dla 2% studia podyplomowe (można było wybrać maksymalnie 3 odpowiedzi).

Z kolei głównym źródłem wiedzy wykorzystywanej w edukacji ekologicznej (miejsca gdzie nauczyciele poszukują wiedzy merytorycznej) jest dla ankietowanych:

• internet	45%
• podręczniki	38%
• czasopisma specjalistyczne	34%
• warsztaty, szkolenia i kursy	25%
• telewizja, radio i prasa	14%
• seminaria i konferencje	12%
• studia podyplomowe	3%.

Gdy dokładniej przyjrzymy się wynikom okaże się, że Internet jest najważniejszym źródłem wiedzy dla nauczycieli na wszystkich poziomach nauczania, ale najistotniejszy jest dla nauczycieli przedszkolnych i nauczania zintegrowanego (ponad 55% wskazań). Z przykrością odnotowujemy, że nauczyciele szkół ponadgimnazjalnych najrzadziej czytają czasopisma specjalistyczne (np. ekologiczne czy przyrodnicze), odpowiedź tę zaznaczył co czwarty nauczyciel liceum (w pozostałych grupach średnio co trzeci, najwięcej nauczycieli przyrody ze szkół podstawowych, bo aż 39% czyta takie czasopisma). Nauczyciele szkół ponadgimnazjalnych o wiele rzadziej w porównaniu z pozostałymi szukają wiedzy w internecie, na szkoleniach, konferencjach czy studiach podyplomowych.

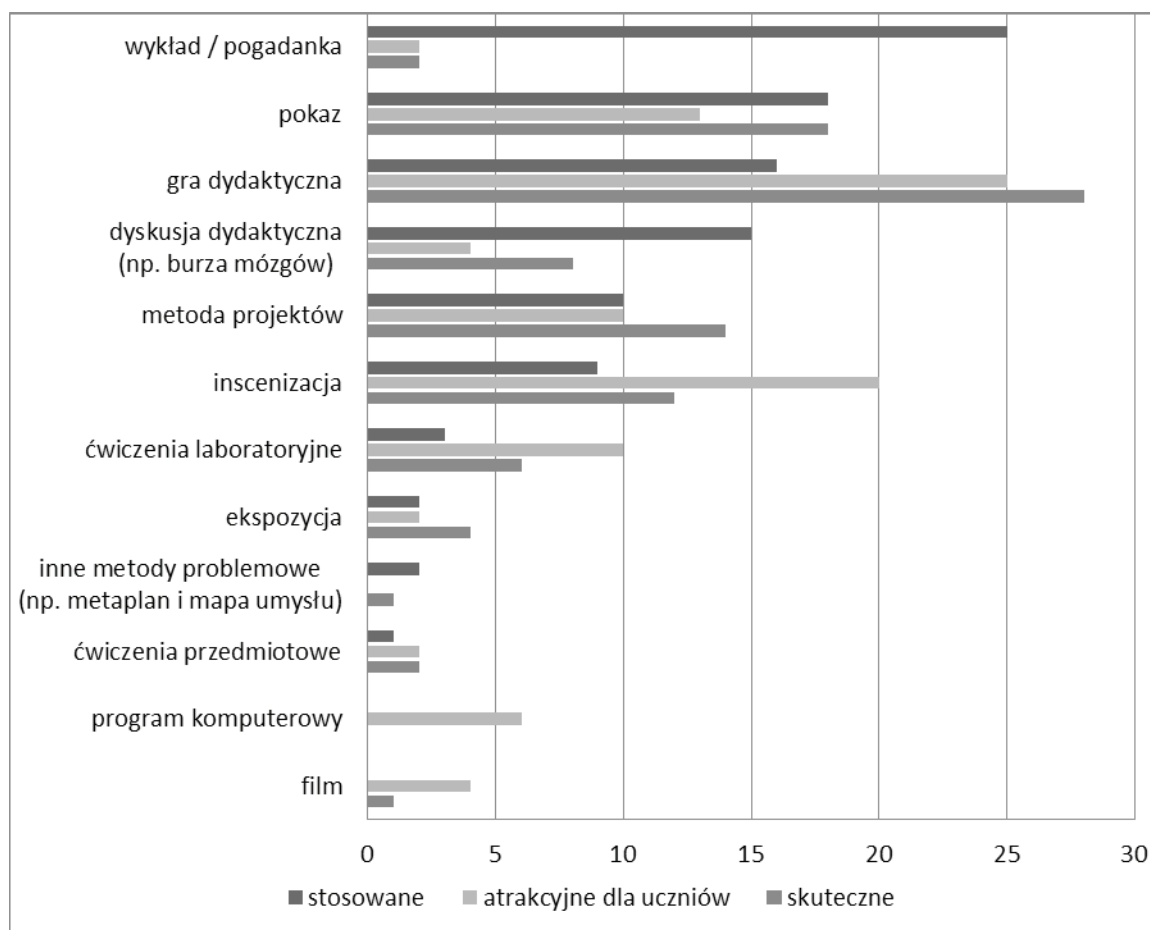
Działania związane z edukacją ekologiczną dzieci i młodzieży podejmowane przez nauczycieli.

METODY

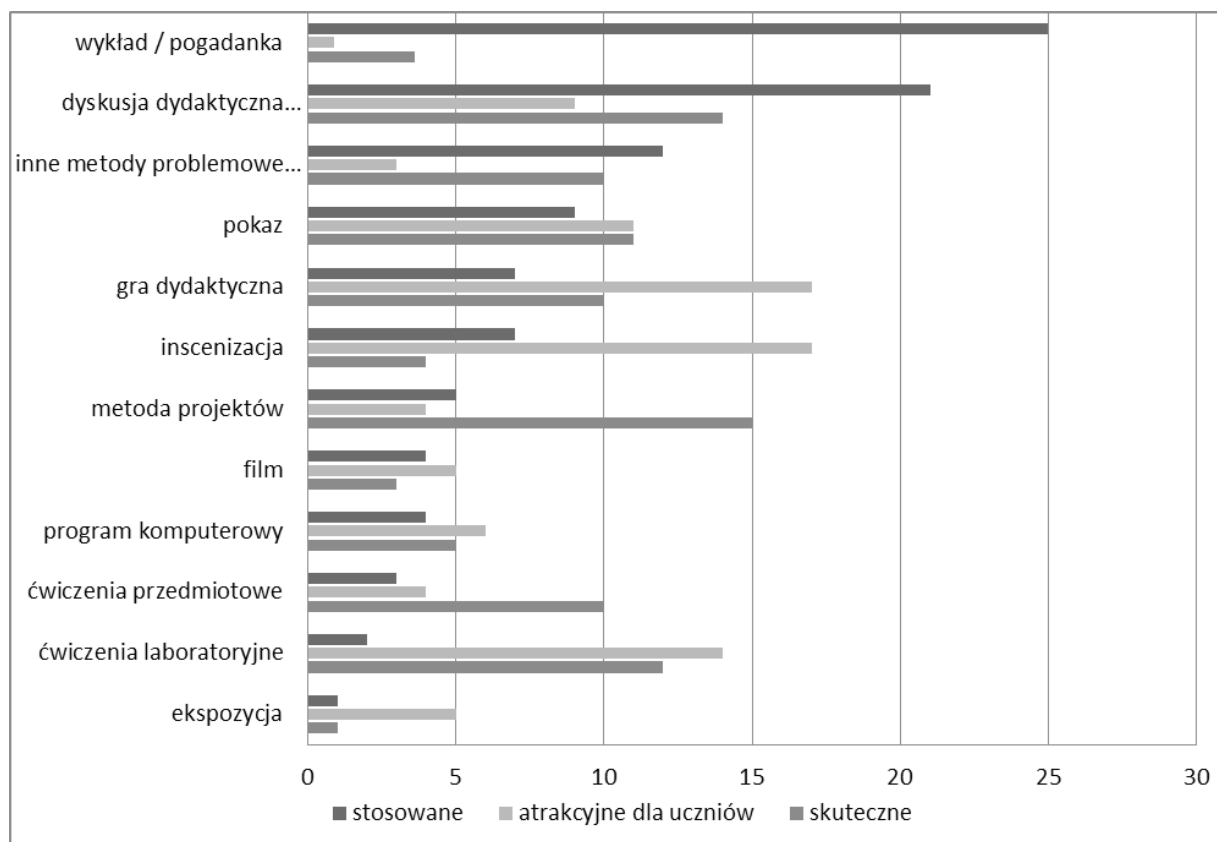
Nauczyciele, którzy posiadają doświadczenie w edukacji ekologicznej (tzn. zadeklarowali, że podejmują tę tematykę w pracy z dziećmi i młodzieżą), byli pytani o stosowane przez nich metody nauczania, a także o to, które z nich, ich zdaniem, są atrakcyjne dla uczniów i skuteczne. Uzyskane wyniki różniły się w zależności od poziomu nauczania, szczegółowo prezentują je poniższe tabele.

Bardzo znaczące jest, że stosowana zdecydowanie najczęściej metoda stosowana w edukacji ekologicznej – „wykład / pogadanka” (stosuje ją ponad 70% ankietowanych, a jako główną metodę – 25% w przedszkolach, 23% w szkołach podstawowych, 20% w gimnazjach, aż 35% w szkołach ponadgimnazjalnych) jest jednocześnie uważana za **nieatrakcyjną** i **nieskuteczną** (za atrakcyjną dla uczniów uważało ją poniżej 1% nauczycieli uczących w szkołach i 2%

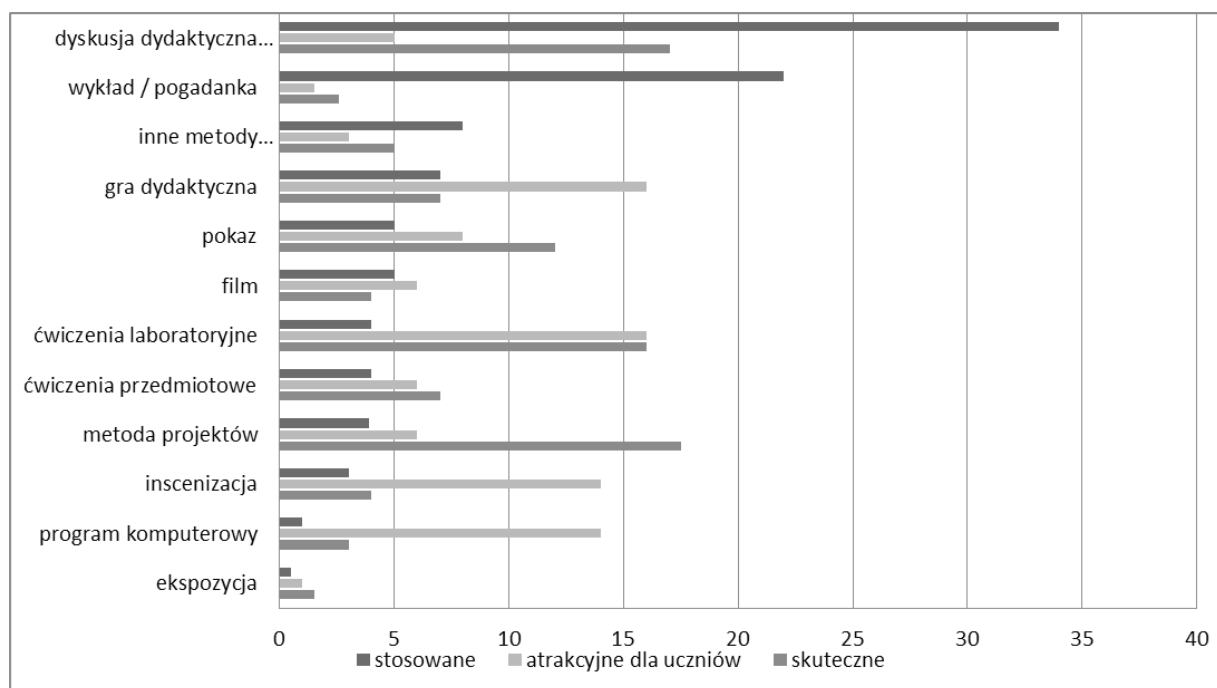
nauczycieli przedszkolnych; za skuteczną – od 2 do 4% nauczycieli). Smutne, że nauczyciele wybierają do kształtowania postaw proekologicznych metodę nie tylko nieatrakcyjną dla uczniów (co mogłoby mieć uzasadnienie), ale taką, którą sami uważają za **najbardziej nieskuteczną** (w ocenie skuteczności pogadanka przegrywała jedynie z ekspozycją, którą na wszystkich poziomach nauczania jako skuteczną oceniało poniżej 1% ankietowanych, ale przynajmniej – jako nieskuteczna – ekspozycja jest też rzadko stosowana: przyznaje się do tego tylko 26% nauczycieli, spośród wszystkich metod rzadziej stosowane są wyłącznie „ćwiczenia laboratoryjne” – 19%. Ekspozycję jako główną metodę stosuje poniżej 1% nauczycieli uczących w szkołach i 2% ankietowanych nauczycieli przedszkolnych).

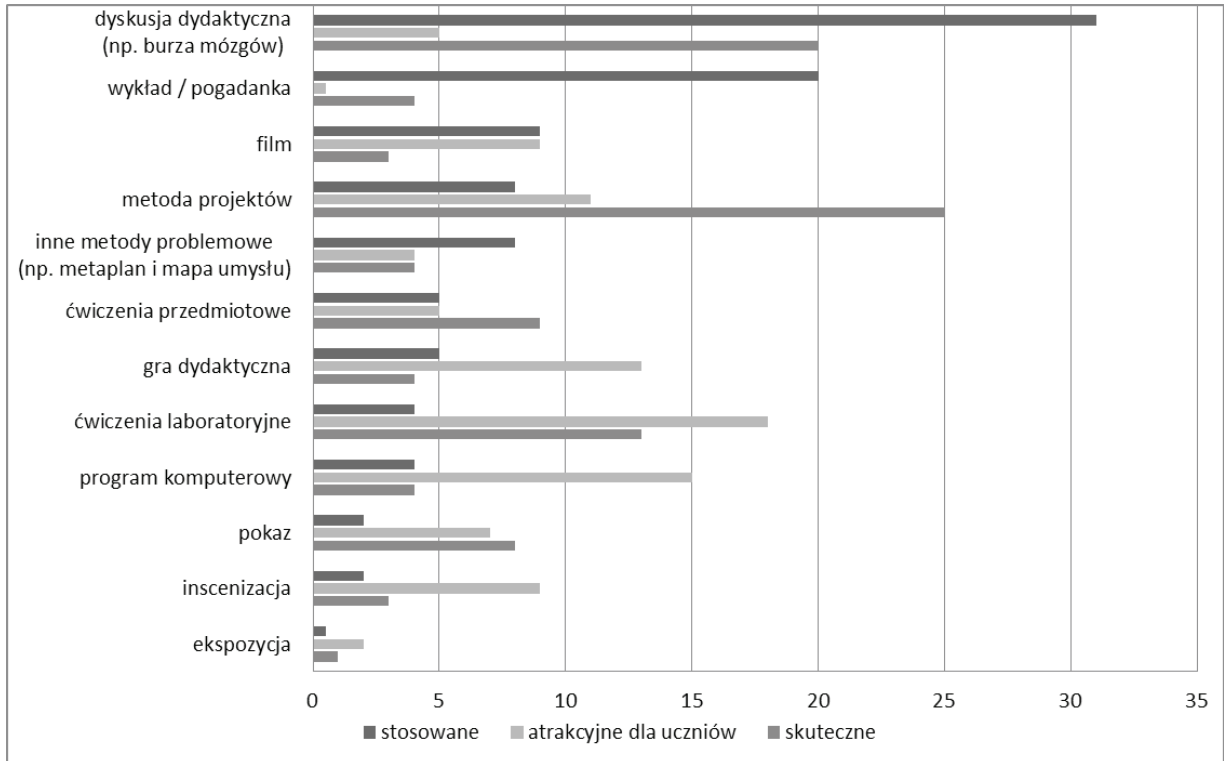
Metody w nauczaniu edukacji ekologicznej w przedszkolach.

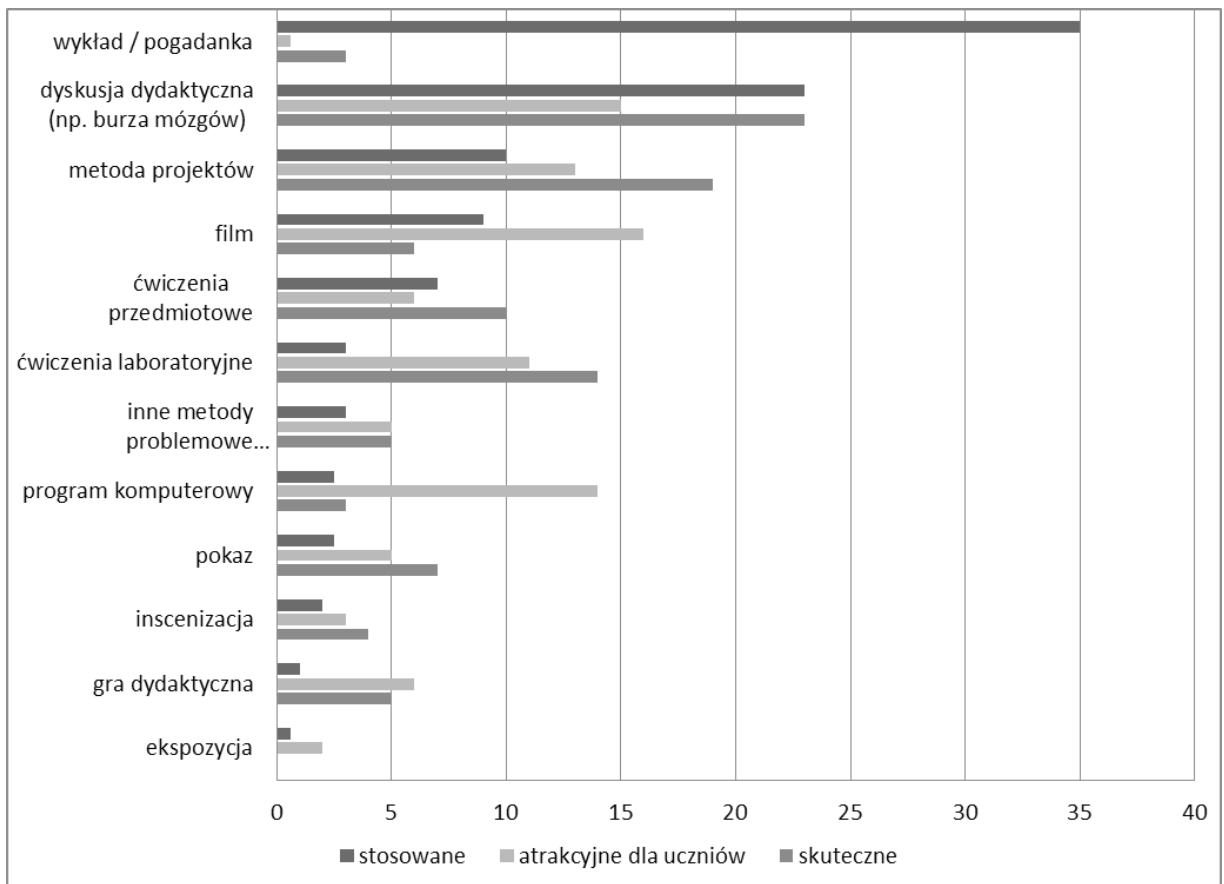
Metody w nauczaniu edukacji ekologicznej w nauczaniu zintegrowanym (szkoła podstawowa).

Metody w nauczaniu edukacji ekologicznej w klasach IV-VI szkół podstawowych.

Metody w nauczaniu edukacji ekologicznej w gimnazjach.

Metody w nauczaniu edukacji ekologicznej w szkołach ponadgimnazjalnych.

Dość optymistycznie natomiast ocenić można stosowanie „dyskusji dydaktycznej” (np. burzy mózgów), do której stosowania przyznaje się 65% ankietowanych, przy czym 26% wybiera ją jako główną metodę (w przedszkolach 16%, w szkołach podstawowych 29%, w gimnazjach 31% i w liceach 23%). Jednocześnie ta popularna metoda jest oceniana jako dość atrakcyjna dla uczniów (w liceach nawet 15%) i oceniana przez nauczycieli jako najbardziej skuteczna (prawie 18%, na równi z metodą projektu). Najbardziej skuteczne metody w podziale na poziomy nauczania pokazuje poniższe zestawienie:

Skuteczne metody:

przedszkole	
• gra dydaktyczna	28%
• pokaz	18%
• metoda projektu	14%
• inscenizacja	12%
szkoła podstawowa – nauczanie zintegrowane	
• metoda projektu	15%
• dyskusja dydaktyczna (np. burza mózgów)	12%
• gra dydaktyczna	12%
• ćwiczenia laboratoryjne	11%
• pokaz	10%
szkoła podstawowa – klasy IV-VI	
• metoda projektu	17%
• dyskusja dydaktyczna (np. burza mózgów)	17%
• ćwiczenia laboratoryjne	15%
• pokaz	12%
gimnazjum	
• metoda projektu	25%
• dyskusja dydaktyczna (np. burza mózgów)	20%
• ćwiczenia laboratoryjne	13%
• ćwiczenia przedmiotowe	9%
liceum	
• dyskusja dydaktyczna (np. burza mózgów)	23%
• metoda projektu	19%
• ćwiczenia laboratoryjne	14%
• ćwiczenia przedmiotowe	10%

Druga równie skuteczna metoda (w całej ankietowanej grupie jako najbardziej skuteczną uznało ją 18% nauczycieli), czyli metoda projektu, jest stosowana jako główna zwłaszcza wśród starszej młodzieży (4% w podstawówkach, 8% w gimnazjach, 10% w szkołach średnich), ale jednak niezbyt często (w ogóle do stosowania jej przyznaje się tylko 30% respondentów, to bardzo słaby wynik). Być może w związku z wprowadzeniem nowej podstawy programowej kształcenia ogólnego popularność metody projektu się zwiększy. Nowa podstawa kładzie nacisk na kształtowanie umiejętności i wskazuje na konieczność wykorzystywania przez nauczycieli w procesie kształcenia różnorodnych metod aktywizujących, w tym metody projektu.

Często stosowane (choć nie jako główne metody) są ponadto: film – 56%, gra dydaktyczna – 46%, pokaz – 45%. Są one uznawane jako dość atrakcyjne dla uczniów.

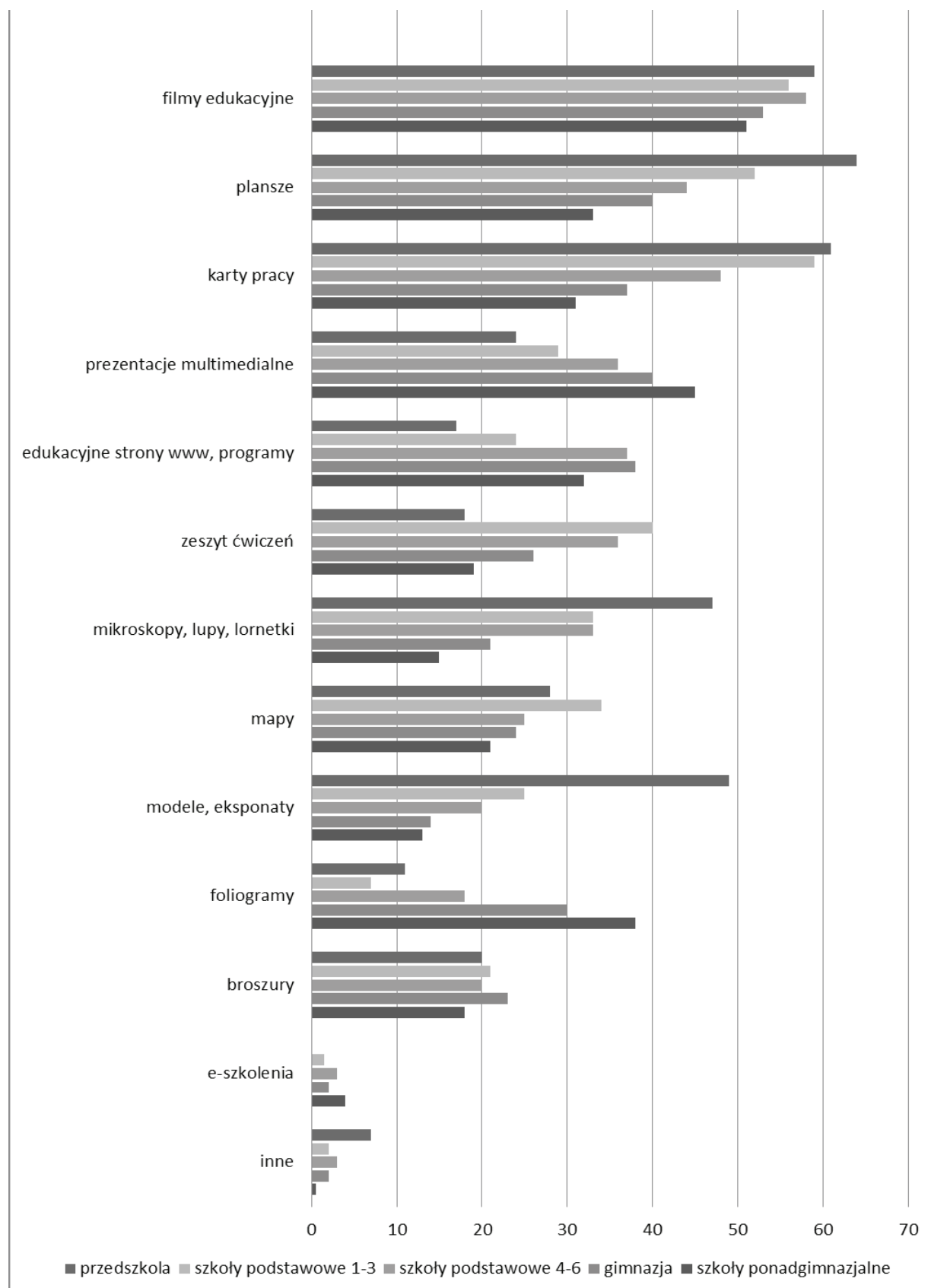
Najmniej nauczycieli przyznaje się do stosowania ćwiczeń laboratoryjnych – jedynie 19%, a tylko 3% stosuje tę metodę jako główną (w poszczególnych grupach wiekowych ten poziom nie zmienia się), ale jednocześnie ilość osób uznających ją za atrakcyjną dla uczniów (15%, w gimnazjach nawet 18%) i skuteczną (14%), jest zbliżona do liczby osób w ogóle tę metodę stosujących (tzn. prawie wszyscy stosujący ćwiczenia laboratoryjne uważają je za atrakcyjne i skuteczne). Natomiast w innym pytaniu, dotyczącym tego, czy „w szkole istnieje zaplecze techniczne umożliwiające prowadzenie praktycznych zajęć (eksperymentów, doświadczeń, obserwacji) z zakresu edukacji ekologicznej”, odpowiedzi twierdzącej udzieliło 39% ankietowanych (45% odpowiedziało, że takiego zaplecza brak, a 16% stwierdziło, że tego nie wie). Tych nauczycieli, którzy odpowiedzieli, że to zaplecze istnieje, zapytano dalej, czy zajęcia takie są w rzeczywistości realizowane, i potwierdziło ten fakt 97% z nich (choć 16% przyznało, że tylko w pojedynczych przypadkach).

Dane te są więc spójne – w 39% placówek istnieje zaplecze do wykonywania m.in. ćwiczeń laboratoryjnych, a w 81% z nich takie ćwiczenia są rzeczywiście wykonywane (przy każdym temacie – 37%, przy kilku tematach – 44%), czyli ogółem w ok. 31% placówek są wykonywane ćwiczenia i dokładnie tak odpowiadali nauczycieli (30% z nich korzysta z tej metody).

W kolejnym pytaniu 73% nauczycieli deklaruje, że realizowałoby takie zajęcia praktyczne (eksperymenty, doświadczenia, obserwacje), gdyby szkoła dysponowała odpowiednim zapleczem technicznym (7% nawet wtedy nie realizowałoby takich zajęć, a 20% odpowiedziało „nie wiem”, w przypadku nauczycieli przedmiotów przyrodniczych odpowiednio 4% i 12%). Jasno wynika więc z tego, że doposażenie szkół poskutkowałoby znaczącym wzrostem wykorzystania metody ocenianej jednocześnie jako atrakcyjna i skuteczna. W jednym z końcowych pytań (które będzie omówione później) nauczyciele sygnalizują zresztą takie właśnie oczekiwanie w stosunku do ekologicznych organizacji pozarządowych – 69% ankietowanych oczekuje od organizacji wsparcia w postaci „wyposażenia szkoły w pomoce naukowe związane z edukacją ekologiczną” i jest to wsparcie najbardziej oczekiwane ze wszystkich innych odpowiedzi, jakie były do wyboru (oczywiście zupełnie inna jest kwestia czy faktycznie to właśnie organizacje pozarządowe są właściwym adresem takich oczekiwań, a nie np. samorządy czy inne instytucje).

W sprawie pomocy dydaktycznych zadano ankietowanym pytanie, które pomoce ich zdaniem są zazwyczaj wykorzystywane w trakcie pracy z uczniem nad tematami związanymi z ekologią (można było wskazać maksymalnie 3 odpowiedzi). Wyniki, z uwzględnieniem bardzo wyraźnych różnic w zależności od poziomu

nauczania, przedstawia poniższy wykres. Większość najpopularniejszych pomocy dydaktycznych nie jest kosztowna i nie wymaga specjalnej infrastruktury (filmy edukacyjne, plansze, karty pracy, prezentacje multimedialne). Z zupełnym brakiem zainteresowania spotykają się natomiast „e-szkolenia”.

Pomoc dydaktyczne zazwyczaj wykorzystywane w trakcie pracy z uczniem nad tematami związanymi z ekologią.

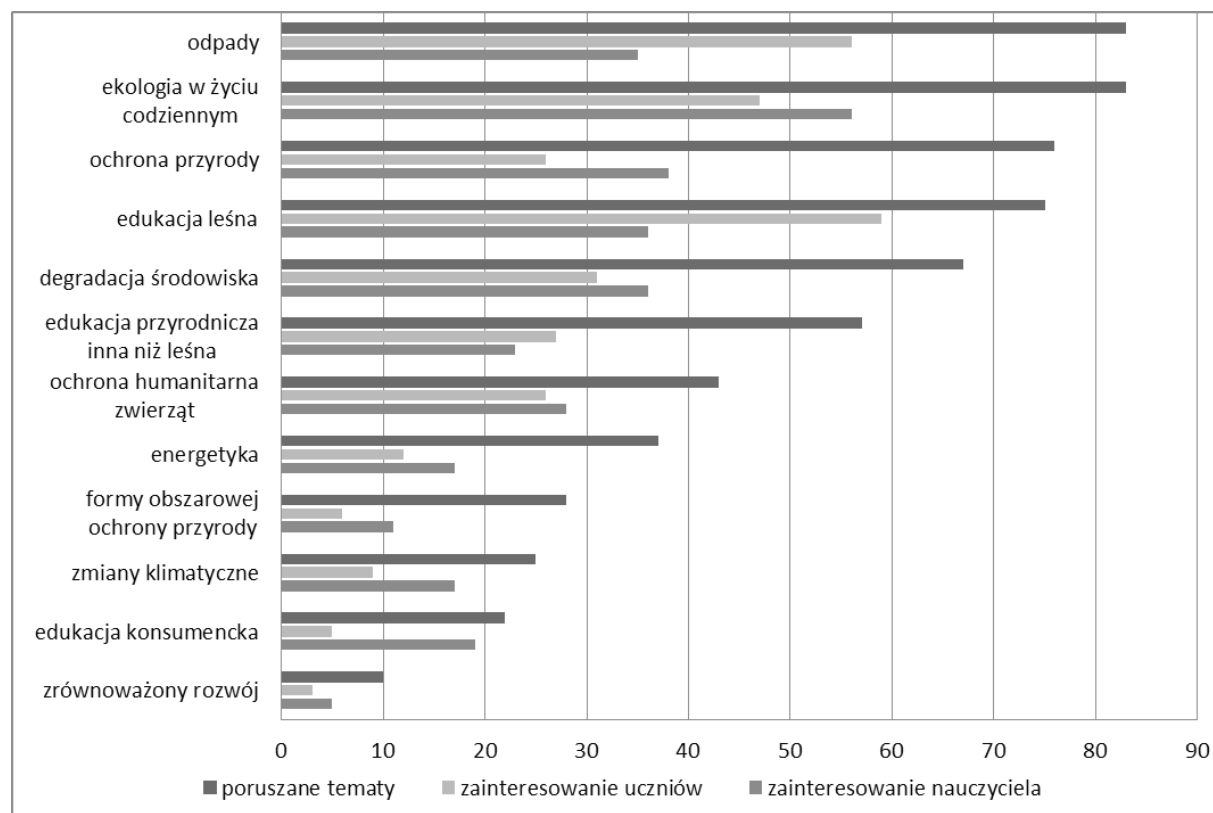
TEMATY

Kolejnym zagadnieniem, którego dotyczyło badanie, było sprawdzenie, jakie tematy z zakresu edukacji ekologicznej są poruszane w trakcie prowadzonych przez nauczycieli zajęć i na ile te tematy cieszą się zainteresowaniem uczniów oraz samych nauczycieli. Jako odpowiedzi zaproponowano ankietowanym następujące tematy:

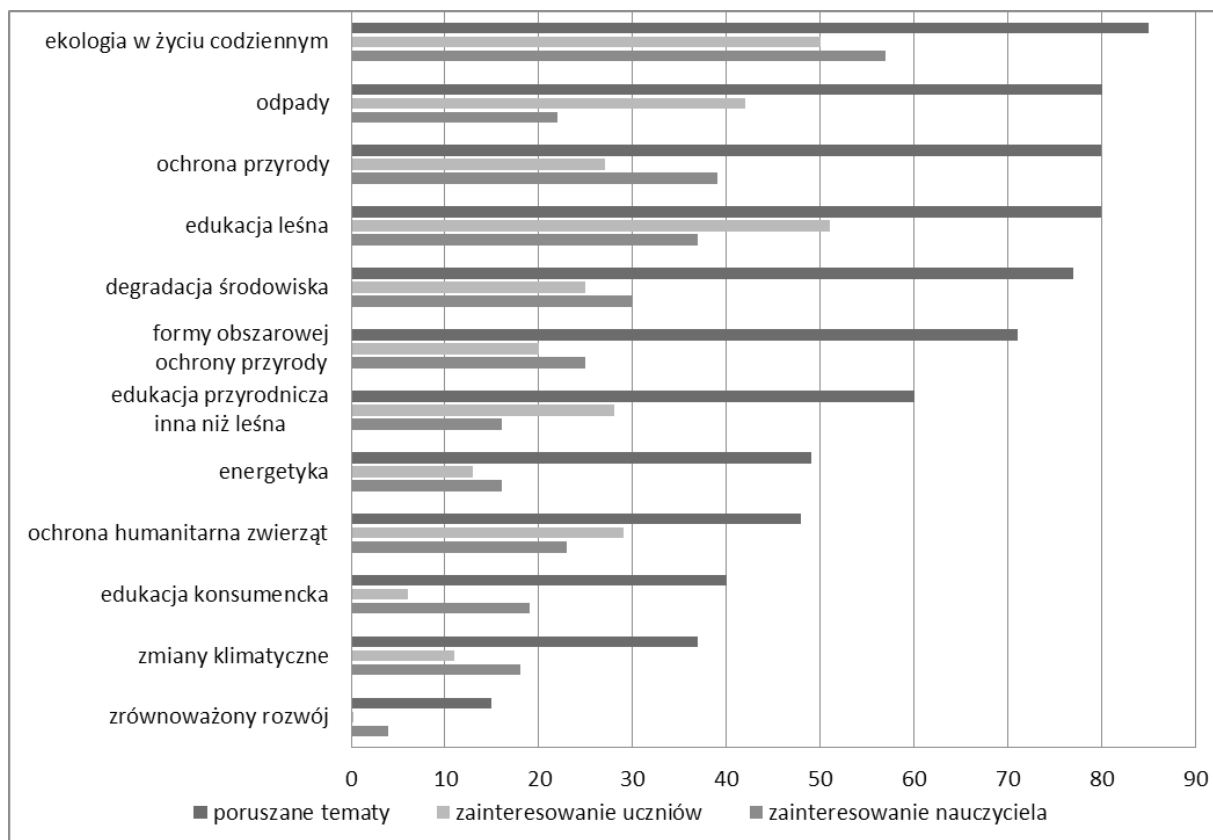
1. Ochrona przyrody – rozumiana jako ochrona gatunków, zachowanie bioróżnorodności
2. Formy obszarowej ochrony przyrody (parki krajobrazowe, narodowe, obszary Natura 2000 itp.)
3. Edukacja przyrodnicza inna niż leśna (rozpoznanie gatunków, ekosystemy, siedliska itp.)
4. Edukacja leśna (warstwy lasu, rola martwych drzew, mieszkańcy lasu itp.)
5. Zmiany klimatyczne – problem globalnego ocieplenia
6. Energetyka (źródła energii, energie odnawialne, wyczerpywanie surowców)
7. Degradacja środowiska (zanieczyszczenia powietrza, degradacja wód i gleb, ich źródła i konsekwencje, badania stanu środowiska)
8. Odpady (zapobieganie, segregacja, zasada 3R)
9. Ochrona humanitarna zwierząt (ochrona przed cierpieniem zadawanym przez człowieka)
10. Ekologia w życiu codziennym (ochrona środowiska w codziennym, powszednim życiu, np. racjonalne zużycie wody, energii)

11. Edukacja konsumencka (odpowiedzialna konsumpcja, sprawiedliwy handel, oznakowanie produktów itp.)
12. Zrównoważony rozwój

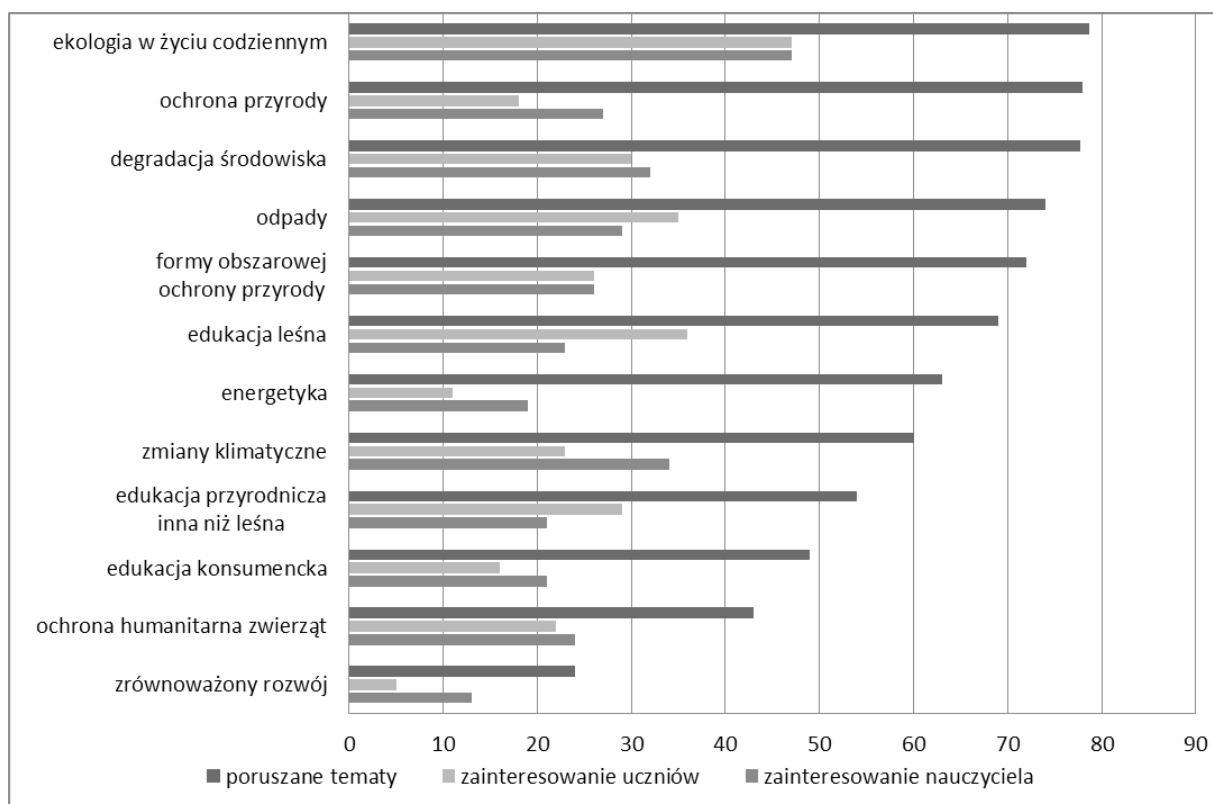
Ankietowani mieli też możliwość wpisania innych tematów, nie wymienionych powyżej. Najczęściej pojawiały się zagadnienia związane z ekologiczną żywnością i zdrowym stylem życia (edukacja prozdrowotna) oraz organizacjami ekologicznymi. Pytaliśmy, jakie tematy ankietowany porusza w trakcie swojej pracy z dziećmi i młodzieżą (można było wybrać maksymalnie 3 odpowiedzi), które z nich cieszą się największym zainteresowaniem wśród uczniów (można było wybrać maksymalnie 3 odpowiedzi), i które tematy są dla ankietowanego osobiście najbardziej interesujące (również można było wybrać maksymalnie 3 odpowiedzi). Ponieważ odpowiedzi znacznie różniły się w zależności od poziomu nauczania, podzielono je na odpowiedzi udzielane przez nauczycieli pracujących w przedszkolach, w szkołach podstawowych (I i II etap edukacyjny), w gimnazjach i w szkołach ponadgimnazjalnych. Wyniki przedstawione są na poniższych wykresach:

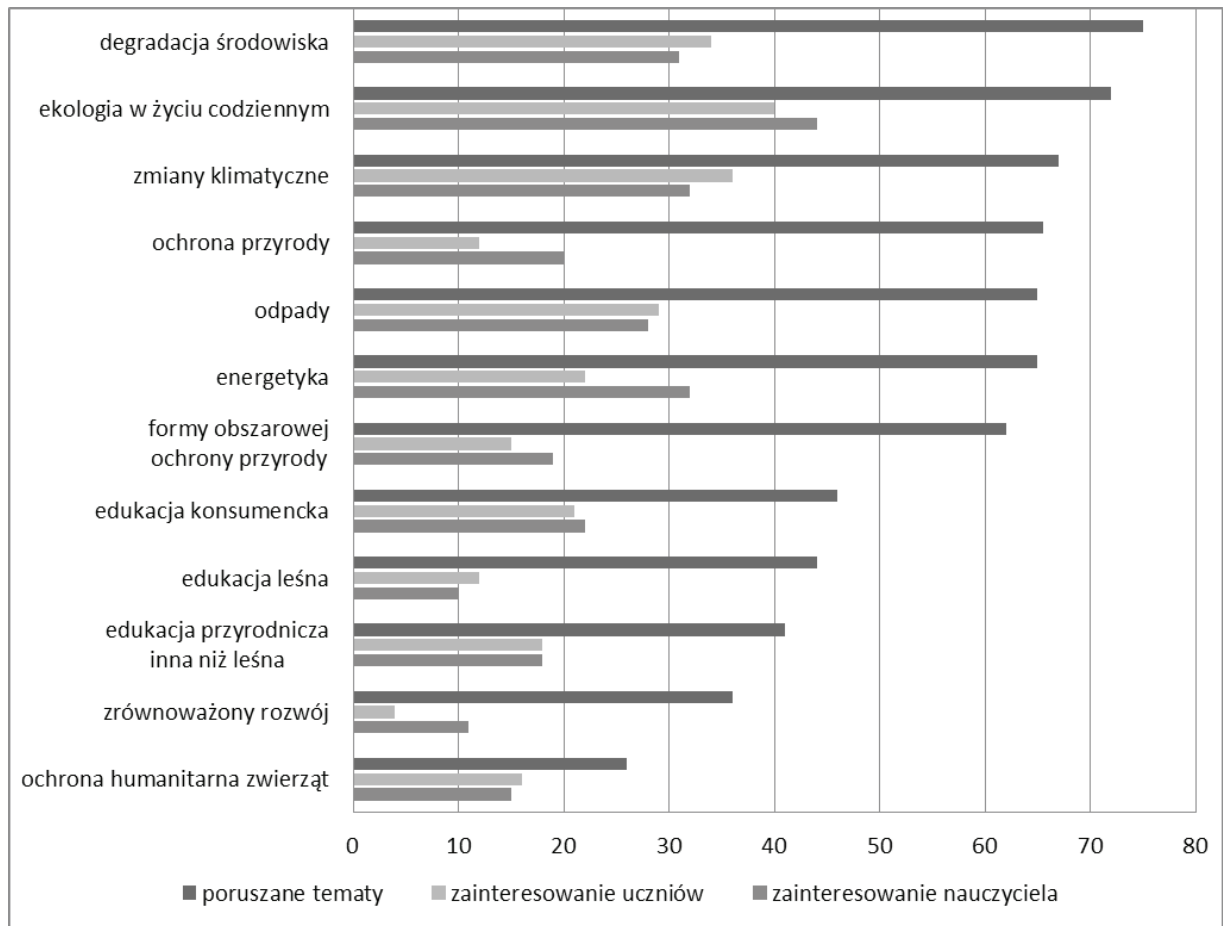
Tematy poruszane w przedszkolach.

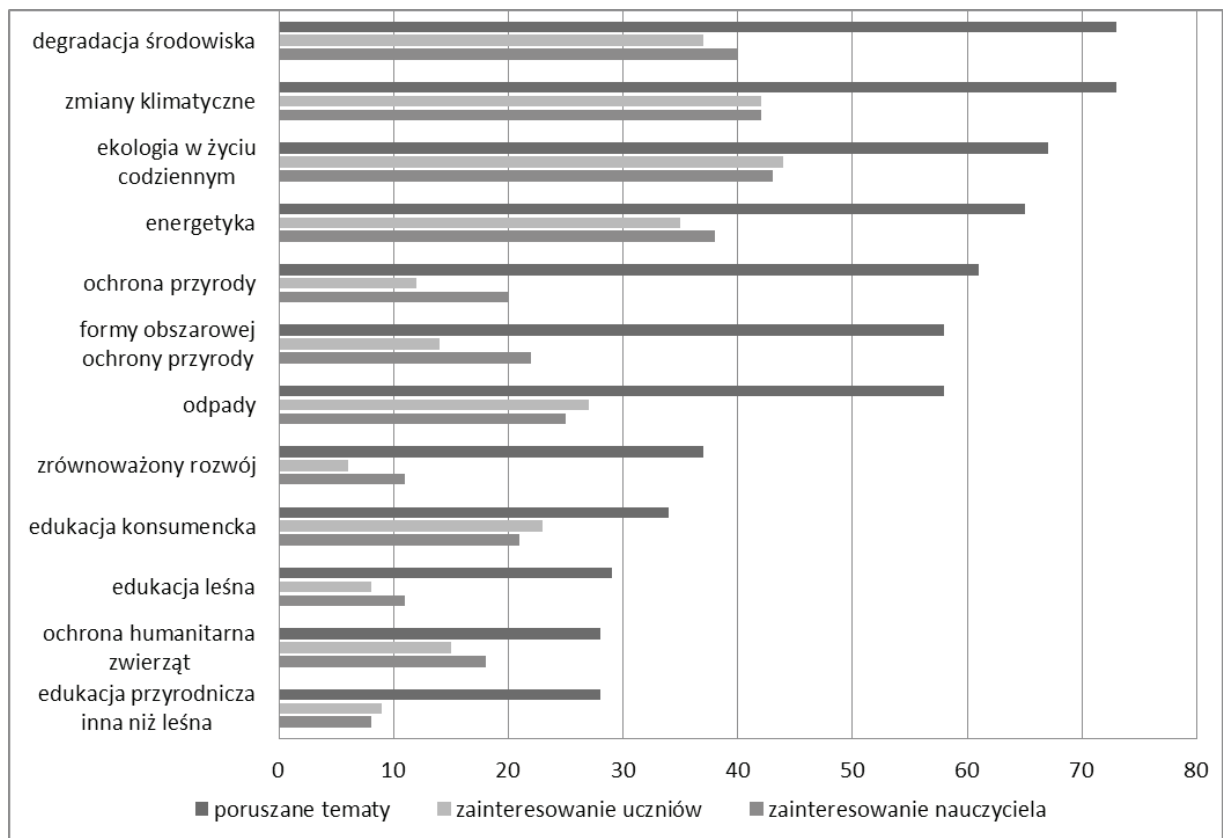
Tematy poruszane w nauczaniu zintegrowanym (szkoła podstawowa).

Tematy poruszane w klasach IV-VI szkół podstawowych.

Tematy poruszane w gimnazjach.

Tematy poruszane w szkołach ponadgimnazjalnych.

Mimo że poruszane tematy zmieniają się w zależności od grupy wiekowej, co w dużym stopniu wynika po prostu z programu nauczania, który zakłada realizację określonych zagadnień (np. formy obszarowej ochrony przyrody, zmiany klimatu, zrównoważony rozwój), to wyniki wskazują na pewne trendy. Niezależnie od wieku odbiorców, popularnym (często poruszonym) tematem jest „ekologia w życiu codziennym” (83% w przedszkolu, 81% w szkole podstawowej, 72% w gimnazjum, 67% w szkołach ponadgimnazjalnych), jest to też na szczęście temat odpowiadający zainteresowaniom uczniów (47% w przedszkolu, 48% w szkołach podstawowych, 40% w gimnazjach, 44% w ponadgimnazjalnych) oraz nauczycieli (odpowiednio: 56%, 51%, 44%, 43%). W ogólnej liczbie ankietowanych, jest to temat wzbudzający największe zainteresowanie uczniów i także nauczycieli, o 10 punktów procentowych wyprzedzający następną w kolejności temat (zarówno w przypadku uczniów, jak i nauczycieli) – „degradację środowiska”. Kolejnym interesującym tematem są „zmiany klimatyczne”. Tematy najbardziej interesujące uczniów (w ocenie nauczycieli) w podziale na poszczególne grupy wiekowe przedstawia poniższe zestawienie:

Zainteresowania uczniów:

przedszkole:

- edukacja leśna 59%
- odpady 56%
- ekologia w życiu codziennym 47%
- degradacja środowiska 31%
- edukacja przyrodnicza inna niż leśna 27%
- ochrona humanitarna zwierząt 26%
- ochrona przyrody 26%

szkoła podstawowa – nauczanie zintegrowane

- ekologia w życiu codziennym 54%
- edukacja leśna 59%
- odpady 47%
- degradacja środowiska 31%
- edukacja przyrodnicza inna niż leśna 27%
- ochrona humanitarna zwierząt 26%
- formy obszarowej ochrony przyrody 26%

szkoła podstawowa – klasy IV-VI

- ekologia w życiu codziennym 47%
- edukacja leśna 36%
- odpady 35%
- degradacja środowiska 31%
- edukacja przyrodnicza inna niż leśna 29%
- formy obszarowej ochrony przyrody 25%
- ochrona humanitarna zwierząt 22%

gimnazjum

- ekologia w życiu codziennym 40%
- zmiany klimatyczne 36%
- degradacja środowiska 34%
- odpady 29%
- energetyka 22%
- edukacja konsumencka 21%

liceum

- ekologia w życiu codziennym 44%
- zmiany klimatyczne 42%
- degradacja środowiska 37%
- energetyka 35%
- odpady 27%
- edukacja konsumencka 23%

Wyraźnie widać, że wraz z wiekiem pewne tematy stają się coraz bardziej popularne (np. zmiany klimatyczne), a inne coraz mniej (edukacja leśna, odpady). Zrównoważony rozwój budzi najmniejsze zainteresowanie uczniów (3%) i nauczycieli (7%), choć w gimnazjum i liceum jest to temat całkiem często poruszany (37%), co wynika z podstawy programowej i zawartości podręczników. Być może jest to temat mało rozumiany i jego podręcznikowe ujęcie jest trudne i nieatrakcyjne dla młodzieży. Mimo że temat odpadów budzi już niewielkie zainteresowanie starszych uczniów, wciąż nawet w liceum jest poruszany często przez 58% nauczycieli (mimo że interesuje jedynie 25% z nich), zapewne wynika to z dużej ilości docierających do szkół materiałów, konkursów czy akcji dotyczących tego zagadnienia. Smuci nie tylko stosunkowo rzadkie poruszanie, ale też niskie zainteresowanie tematem ochrony humanitarnej zwierząt (zainteresowanie uczniów maleje od 26% w przypadku przedszkolaków do tylko 15% u licealistów), jest to konsekwencja niewykonanej od kilkunastu lat delegacji z ustawy o ochronie zwierząt, która nakładała obowiązek uwzględniania treści związanych z ochroną zwierząt w programach nauczania wszystkich typów szkół – niestety, tak się nie stało.

W tym miejscu chcielibyśmy przytoczyć wyniki innego badania, realizowanego równoległe z analizowaną ankietą, na grupie 179 nauczycieli (głównie przedmiotów przyrodniczych) biorących udział w projekcie szkoleniowym „Co w trawie piszczy?”. Nauczyciele byli pytani, w szkoleniach dotyczących jakich zagadnień chcieliby wziąć udział. Oto wyniki (można było wybrać więcej niż 1 odpowiedź):

- Gry i zabawy ekologiczne w terenie 61%
- Edukacja przyrodnicza (np. rozpoznawanie gatunków itp.) 49%
- Ekologia w życiu codziennym 48%
- Techniki plastyczne w edukacji ekologicznej 34%
- Zanieczyszczenie środowiska (powietrza, wód, gleby) 29%
- Ochrona przyrody (ochrona gatunków, bioróżnorodność) 28%
- Formy ochrony przyrody (w tym Natura 2000 itp.) 26%
- Green drama (techniki teatralne w edukacji ekologicznej) 25%
- Edukacja leśna (warstwy lasu, rola martwych drzew itp.) 23%
- Szkolne ogrody dydaktyczne 22%
- Gospodarka odpadami 18%

- Zmiany klimatyczne – problem globalnego ocieplenia 17%
- Jak zorganizować ekologiczną zieloną szkołę 14%
- Zrównoważony rozwój 12%
- Ochrona humanitarna zwierząt 12%
- Edukacja etnograficzna 11%
- Energetyka 9%
- Edukacja konsumencka (sprawiedliwy handel, etykietki itp.) 7%
- Edukacja o prawach człowieka 3%

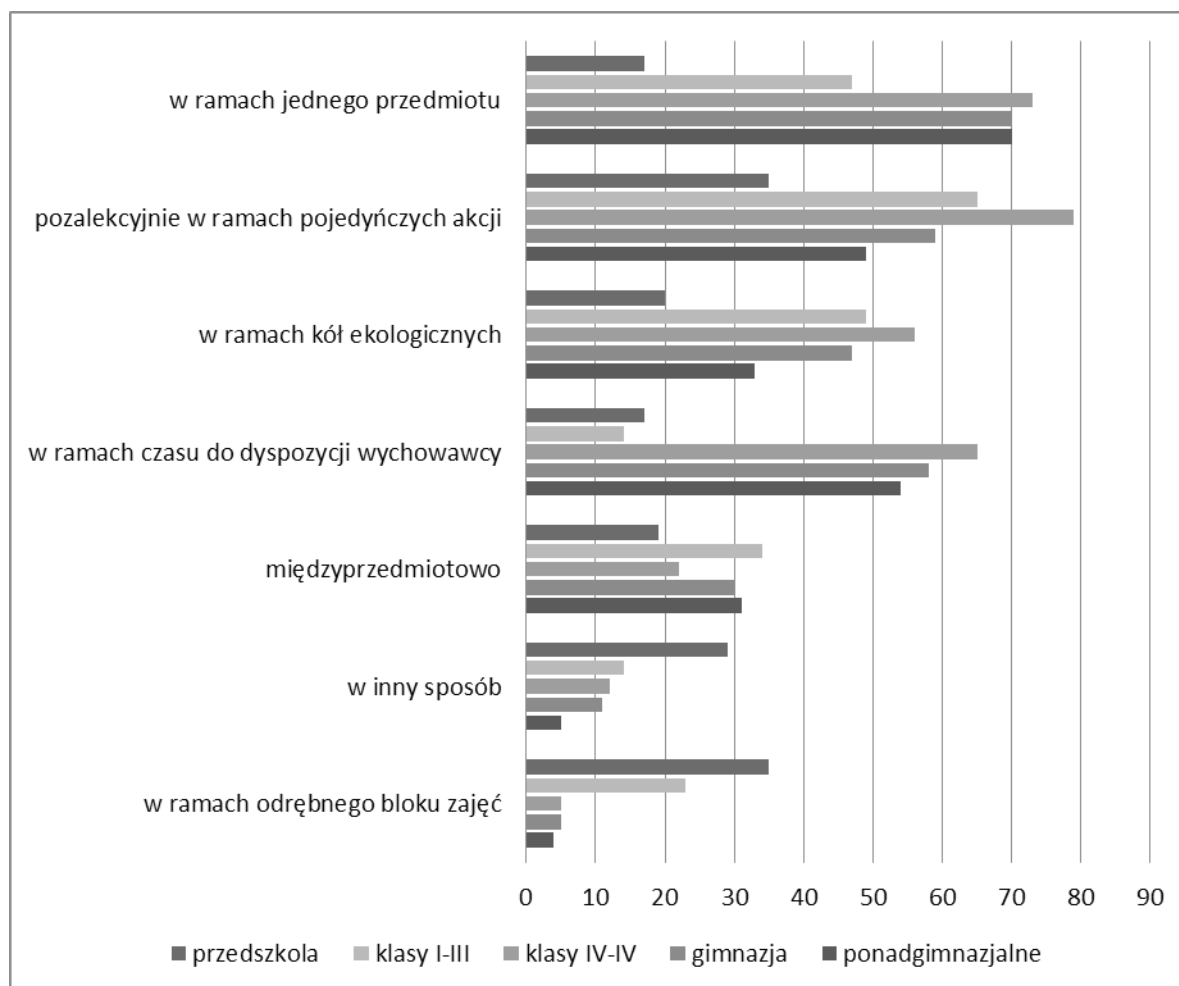
EDUKACJA EKOLOGICZNA W SZKOLE

Zmian Nauczyciele zostali zapytani, w jaki sposób realizowane są treści z zakresu edukacji ekologicznej w ich szkole (placówce). Można było zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź.

Z badania wynika, że jednorazowe akcje ekologiczne cieszą się ogromną popularnością w szkołach podstawowych. W podstawówkach i w gimnazjach ważnym miejscem propagowania treści ekologicznych są kółka. Ważnym wnioskiem są również bardzo wysokie wskazania odpowiedzi „w ramach jednego przedmiotu” (głównie przyroda 207 wskazań, biologia 163, geografia 60, chemia 34), a także „w ramach czasu do dyspozycji wychowawcy” we wszystkich typach

szkół i mało wskazań odpowiedzi mówiących, że treści ekologiczne realizowane są międzyprzedmiotowo lub w ramach odrębnego bloku zajęć. Okazuje się więc, że teoretycznie dobry pomysł ścieżek międzyprzedmiotowych w praktyce nie był realizowany (badanie było prowadzone w czasie, gdy jeszcze w klasach II-VI szkół podstawowych, klasach II i III gimnazjów i w szkołach ponadgimnazjalnych obowiązywała stara podstawa programowa, w której treści ekologiczne miały być realizowane właśnie w ramach ścieżki międzyprzedmiotowej).

Pełne wyniki przedstawia poniższy wykres:

W jaki sposób treści z zakresu edukacji ekologicznej są realizowane w szkołach (placówkach).

Na pytanie, czy w szkole treści ekologiczne realizowane są na podstawie programów autorskich 28% nauczycieli udzieliło odpowiedzi twierdzącej. Programy ekologiczne (lub z elementami ekologii) najczęściej pojawiają się w przedszkolach i nauczaniu zintegrowanym (39%), najrzadziej w szkołach średnich (17%).

Na pytanie, czy „w szkole istnieje zaplecze techniczne umożliwiające prowadzenie praktycznych zajęć (eksperymentów, doświadczeń, obserwacji) z zakresu edukacji ekologicznej” odpowiedzi twierdzącej udzieliło 39% ankietowanych (45% odpowiedziało, że takiego zaplecza brak, a 16% stwierdziło, że tego nie wie). Tych nauczycieli, którzy odpowiedzieli, że to zaplecze istnieje, zapytano dalej, czy zajęcia takie są w rzeczy-

wistości realizowane, i 36% z nich odpowiedziało, że przy każdym temacie umożliwiającym realizację części praktycznej, 44% – że jedynie przy kilku wybranych tematach, a 16% – że tylko w pojedynczych przypadkach. 73% nauczycieli deklaruje, że realizowałoby takie zajęcia praktyczne (eksperymenty, doświadczenia, obserwacje), gdyby szkoła dysponowała odpowiednim zapleczem technicznym, 20% nie wie czy by się tego podjęła, a 7% zdecydowanie nie chciałaby realizować doświadczeń i eksperymentów.

Motywują to najczęściej brakiem wiedzy w tym kierunku (głównie nauczyciele przedmiotów humanistycznych), brakiem czasu, oraz tym, że program nauczania danego przedmiotu nie przewiduje takich zajęć.

ZAJĘCIA TERENOWE

68% spośród zapytanych nauczycieli potwierdza, że w ich szkole edukacja ekologiczna jest realizowana w formie zajęć terenowych „na łonie natury” (w lesie, w parku, w ogródku szkolnym), a 51% – że także w formie wizyt w instytucjach takich jak np. oczyszczalnia ścieków, sortowania opadów, muzeum itp. Tylko 7% przyznaje, że takiej formy zajęć nie realizuje (wśród wymienianych tu powodów przeważa „brak czasu – przeładowany program”, ewentualnie „brak zgody dyrekcji”).

Liczba zajęć „na łonie natury” różni się bardzo w zależności od poziomu nauczania, zajęcia takie realizuje tylko 41% nauczycieli szkół średnich, najwięcej odbywa się ich w klasach I-III szkoły podstawowej – aż 93% (gimnazja 61%, klasy IV-VI szkół podstawowych 77%, przedszkola 84%). Zajęcia w formie wizyt w instytucjach najpopularniejsze są w klasach IV-VI szkół podstawowych – 52% i szkołach ponadgimnazjalnych – 51% (gimnazja 47%, nauczanie zintegrowane 46%, przedszkola 49%).

Na pytanie, w jakiej formie realizowane są zajęcia na łonie natury (można było wybrać więcej niż 1 odpowiedź) wynika, że 16% nauczycieli wybiera zajęcia kilkudniowe (najczęściej na zielone szkoły wyjeżdżają uczniowie nauczania zintegrowanego 30% i klas IV-VI – 25%, najmniej licealiści i przedszkolaki – 7%). 54% nauczycieli wskazało zajęcia jednodniowe lub kilkunastogodzinne w terenie (najpopularniejsze są w nauczaniu zintegrowanym 70% i w przedszkolach 63%, takie zajęcia realizuje tylko 42% nauczycieli szkół średnich), a 33% zajęcia na terenie przyszkolnym (np. w ogródku). Jak można się domyślać zajęcia w ogródkach i na terenie placówki najpopularniejsze są w przedszkolach (63%). Niestety na kolejnych etapach edukacyjnych rola ogródków radykalnie zmniejsza się do 40% w szkołach podstawowych, 16% w gimnazjach i 12% w szkołach średnich. Potwierdza to nasze wcześniejsze

badania i obserwacje, że ogródków przy szkołach brakuje, a przecież ogród szkolny jest wspaniałym uzupełnieniem pracowni biologicznej czy przyrodniczej. Choć zarówno wielu nauczycieli, jak i twórcy nowej podstawy programowej, nie wyobrażają sobie skutecznej i ciekawej edukacji przyrodniczej czy ekologicznej bez zajęć terenowych, to nie przekłada się to na ilość istniejących przy szkołach ogródkach dydaktycznych.

Zapytaliśmy również, jak często odbywają się takie zajęcia. Wyjazdy na zielone szkoły najczęściej odbywają się raz w roku (53% spośród tych nauczycieli którzy faktycznie organizują zielone szkoły), ewentualnie raz w całym cyklu kształcenia na danym poziomie edukacji (31%, dotyczy to głównie nauczania zintegrowanego – 43% i przedszkoli – 45% tych którzy organizują dłuższe wyjazdy). Częstsze wyjazdy są rzadkością (2x w roku – 6%, kilka razy w roku – 7%). W przypadku zajęć jednodniowych/kilkugodzinnych najczęściej odbywają się one kilka razy w roku (58%) lub dwa razy w roku (17%), rzadziej raz w roku (15%), a tylko w 4% przypadków raz w cyklu kształcenia.

Nauczycieli zapytano o kryteria wyboru miejsca do prowadzenia takiej edukacji (zarówno kilkunastogodzinnej/ jednodniowej, jak i wyjazdów na zielone szkoły). Na wykresie obok prezentujemy wybierane przez nauczycieli powody wyboru danej oferty (można było wybrać maksymalnie 3 odpowiedzi).

Uwaga: odpowiedź „bliska lokalizacja” jest zawyżona przez odpowiedzi nauczycieli przedszkolnych, jest to dla nich drugie po „walorach przyrodniczych” kryterium wyboru oferty (65% wskazań, na równi z kosztem wyjazdu).

kryteria wyboru miejsca	kilkudniowe	jednodniowe
bliska lokalizacja	35%	78%
niski koszt zajęć (dojazdu i zakwaterowania)	46%	55%
walory przyrodnicze terenu / placówki	86%	69%
wyposażenie terenu/placówki w materiały dydaktyczne	38%	23%
pozwala na praktyczne zaprezentowanie poruszanych przeze mnie na lekcjach zagadnień	61%	58%
organizacja ekologiczna, instytucja, z którą współpracujemy, zaproponowała to miejsce	10%	17%
jest to miejsce oferowane przez biuro podróży, z którym współpracujemy	13%	2%
zarządca terenu / placówki sam zgłosić się do nas z propozycją	3%	3%
organizator zajęć / zielonej szkoły jest znany	23%	7%
jest to miejsce mi znane, odwiedzane z uczniami od lat	27%	38%

WSPARCIE EDUKACJI EKOLOGICZNEJ

Duża część badania dotyczyła wsparcia nauczycieli w realizacji edukacji ekologicznej. Założeniem tej części ankiety było sprawdzenie, czy nauczyciele proszą o wsparcie (finansowe, organizacyjne, informacyjne/merytoryczne oraz „codzienne wspieranie promowanych idei / wspólne budowanie proekologicznego klimatu”) i czy otrzymują je i od kogo – władz szkoły, innych nauczycieli w szkole, innych pracowników szkoły, władz samorządowych, organizacji pozarządowych i innych instytucji. Ze względu na skomplikowanie pytania, odpowiedzi na tę część ankiety udzieliło mniej niż połowa wszystkich ankietowanych (n < 500).

13% nauczycieli zadeklarowało, że nie potrzebuje żadnego wsparcia w realizacji edukacji ekologicznej. 82% potwierdziło, że takiego wsparcia oczekuje, przy czym 87% z nich oczekuje wsparcia finansowego (np. sfinansowania kosztów dojazdu, pomocy dydaktycznych), 42% oczekuje wsparcia organizacyjnego (np. pomocy w organizacji wycieczki lub konkursu), 55% – wsparcia informacyjnego/merytorycznego (np. dostarczenia wiedzy na konkretny temat). (W pytaniu o rodzaj oczekiwanego wsparcia można było wybrać więcej niż 1 odpowiedź).

Przy pytaniach dotyczących otrzymanego wsparcia od różnych wymienianych podmiotów okazało się, że większość nauczycieli o takie wsparcie nie prosiła. Natomiast tam, gdzie o to wsparcie proszono, było ono udzielane. Przypadki, gdy o wsparcie proszono, ale nie zostało ono udzielone, kształtują się na poziomie błędu statycznego dla tego rodzaju badania (1-3%). Kilka wyjątków to:

- 16% nauczycieli prosiło władze szkoły o wsparcie finansowe, lecz go nie otrzymało,
- 8% nauczycieli prosiło władze samorządowe o wsparcie finansowe, lecz go nie otrzymało,
- 7% nauczycieli prosiło organizacje pozarządowe o wsparcie finansowe, lecz go nie otrzymało.

Przy czym jednak 39% nauczycieli otrzymało wsparcie finansowe od władz szkoły, 33% od władz samorządowych, a 14% od organizacji pozarządowych. Wsparcie organizacyjne od władz szkoły, innych nauczycieli, innych pracowników szkoły otrzymywało ponad 70% ankietowanych. Ponad połowa nauczycieli nie prosiła nikogo o wsparcie informacyjne i merytoryczne. W przypadku współpracy nauczycieli z organizacjami pozarządowymi, o wsparcie finansowe nie prosiło 80% nauczycieli, o organizacyjne 76%, o merytoryczne 71%, a o codzienne wspieranie idei – 87%. Nauczyciele nie byli też chętni prosić władze samorządowe o inne wsparcie niż finansowe: o wsparcie organizacyjne nie prosiło 64% z nich, o wsparcie informacyjne 57%, o codzienne wspieranie idei – 72%. Tam, gdzie nauczyciele poprosili samorząd o takie wsparcie, tam je otrzymywali: 30% otrzymało wsparcie organizacyjne, 39% informacyjne, 24% wsparcie w codziennym promowaniu idei, i tak jak wspomniane było już wcześniej, 33% otrzymało wsparcie finansowe.

Nauczyciele korzystają głównie ze wsparcia społeczności szkolnej (władz szkoły, innych nauczycieli i pracowników szkoły), co ważne: ponad 60% nauczycieli zaznaczyło, że dyrekcja i inni pedagodzy wspierają ich w codziennym promowaniu idei ekologicznych (budowaniu proekologicznego klimatu szkoły), a tylko 36% stwierdziło, że otrzymują tego rodzaju wsparcie od innych pracowników szkoły. Jest to duży problem i świadczy o tym, że nauczyciele starają się kształtować proekologiczne zachowania uczniów, a na poziomie instytucjonalnym szkoły prawdopodobnie nie zmieniają się na bardziej ekologiczne. Ważne by nie tylko nauczyciele przedmiotów przyrodniczych przy wsparciu dyrekcji i innych nauczycieli promowali treści ekologiczne, ale by były one obecne w codziennym życiu szkoły (w zachowaniach personelu technicznego i administracji szkoły również).

Widać również większą i lepszą współpracę szkół z innymi instytucjami (leśnictwa, parki narodowe, przedsiębiorstwa) niż z organizacjami pozarządowymi. Być może wynika to z mniejszej dostępności ngo-sów. Organizacje ulokowane są z reguły w większych miej-

scowościach, a np. leśnictwa znajdują się w pobliżu. Jednak nie tłumaczy to tego, że tylko 29% nauczycieli zwraca się z prośbą o wsparcie merytoryczne do organizacji (przecież może się ono odbywać drogą telefoniczną lub mailową).

ORGANIZACJE POZARZĄDOWE

Organizacje pozarządowe, mimo iż rzadko o to prośzone, udzieliły ankietowanym nauczycielom wsparcia: finansowego (14%), organizacyjnego (20%), informacyjnego i merytorycznego (25%), wsparcia w codziennym wspieraniu idei (10%). Chcieliśmy sprawdzić jakie konkretnie rodzaje wsparcia szkoły otrzymywały od pozarządowych organizacji ekologicznych i czy wsparcie to było zgodne z oczekiwaniami nauczycieli.

Okazało się, że w pięciu przypadkach otrzymane wsparcie było trochę niższe niż oczekiwane, ale różnice te były niewielkie (kilka punktów procentowych). W trzech przypadkach natomiast różnica pomiędzy oczekiwaniem a faktycznie otrzymanym wsparciem przekraczała 20 punktów procentowych (w skrajnym przypadku wynosiła 42).

Interesujące jest, że prawie 70% nauczycieli oczekuje od organizacji pozarządowych wyposażenia szkoły w pomoce naukowe, a ponad 50% innych form pomocy czysto materialnej. Organizacje pozarządowe raczej nie mają możliwości udzielania tego rodzaju pomocy, nic więc dziwnego, że oczekiwania nauczycieli tak dalece odstają od rzeczywistości. Mimo wszystko, pokazuje to jednak potrzeby szkół (doposażenie w pomoce naukowe i materiały dydaktyczne).

W przypadku kolejnych trzech form wsparcia, oczekiwania nauczycieli okazały się nawet być niższe niż faktycznie otrzymywane od organizacji świadczona.

wsparcie	otrzymane	oczekiwane
zorganizowanie zajęć ekologicznych w terenie, wycieczki	45%	56%
poprowadzenie lekcji przez specjalistę – ekologa	37%	54%
przygotowanie kompletu materiałów edukacyjnych na lekcję (scenariusz lekcji, materiały dla uczniów)	47%	53%
udział przedstawicieli organizacji w charakterze specjalistów – ekologów w organizowanych przez szkołę działaniach, spotkaniach	26%	35%
zorganizowanie pracy uczniów w formie projektu (w rezultacie którego uczniowie muszą samodzielnie coś przygotować)	27%	30%
wyposażenie szkoły w pomoce naukowe związane z edukacją ekologiczną	27%	69%
prenumerata czasopism przyrodniczych, ekologicznych i zakup innych materiałów dydaktycznych	30%	52%
ciekawy prezent ekologiczny dla każdego z uczniów – uczestników przeprowadzonych przez szkołę działań ekologicznych	22%	52%
organizacja konkursów z nagrodami związanych z tematyką ekologiczną (np. gospodarką odpadami)	58%	47%
doskonalenie nauczycieli w postaci warsztatów / kursów / szkoleń	52%	44%
wspólna organizacja obchodów „ekologicznych” świąt, np. Dni Ziemi, Dnia Ochrony Środowiska itp.	49%	35%

Wynikać to może z faktu, iż takich konkursów (zwłaszcza dotyczących odpadów) czy szkoleń dla nauczycieli jest bardzo dużo.

W pytaniu otwartym nauczyciele byli także zapytani o nazwy organizacji pozarządowych działających na rzecz edukacji ekologicznej, z którymi ich szkoła współpracuje. 58% nauczycieli odpowiedziało, że z takimi organizacjami nie współpracuje. Ci, którzy współpracują, wpisywali w odpowiedzi na to pytanie nazwy bardzo rozmaitych podmiotów, z których wiele nie miało nic wspólnego z organizacjami pozarządowymi (organizacje pozarządowe są to jednostki nie nastawione na zysk, działające w formie stowarzyszenia lub fundacji, niezależne od instytucji rządowych i samorządowych) albo można kwestionować ich związek z edukacją ekologiczną. Wśród najczęściej powtarzających się odpowiedzi były następujące organizacje:

- Liga Ochrony Przyrody – około 17%
- Regionalne Centrum Edukacji Ekologicznej – około 12%
- Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła” – około 8%
- Klub Gaja, Fundacja Nasza Ziemia (organizator „sprzątania świata”), Fundacja Silesia, GAP Polska (organizator tzw. „ekozespołów”) – każda po około 5%.

Przy czym nie istnieje w Polsce jedno „Regionalne Centrum Edukacji Ekologicznej” i respondentom chodziło o różne lokalne organizacje posługujące się taką (lub podobną) nazwą.

Wśród często udzielanych odpowiedzi, które były błędne, powtarzały się nazwy: gospodarstwo agroturystyczne, koło łowieckie, nadleśnictwo, park krajobrazowy, urząd gminy, REBA (przedsiębiorstwo odbierające ze szkół baterie i inne odpady).

Pomijając niski poziom świadomości ankietowanych nauczycieli co do tego, czym jest organizacja ekologiczna, na podkreślenie zasługuje fakt bardzo dużej rozpoznawalności marki Ligi Ochrony Przyrody. Inne wskazania są znacznie bardziej rozproszone – w przypadku centrów / ośrodków edukacji ekologicznej chodzi o co najmniej kilkanaście różnych podmiotów działających lokalnie, w wielu przypadkach nauczycielom mogło też chodzić o podmioty nie będące organizacją pozarządową (centra edukacji ekologicznej prowadzone przez gminy, parki itp.). Wskazania na ODE „Źródła” są siłą rzeczy zawyżone ze względu na fakt, iż to właśnie to stowarzyszenie przeprowadzało badanie ankietowe, więc jego nazwa po prostu w pierwszej kolejności przychodziła nauczycielom do głowy. W przypadku kilku innych organizacji realizujących ogólnopolskie programy skierowane do szkół wskazania są oczywiście poprawne, aczkolwiek nawet w przypadku znanych organizacji starających się bardzo silnie zaznaczać swoją obecność w szkołach (akcjami, materiałami, plakatami) ich nazwę podawało nie więcej niż 20 nauczycieli z całej ankietowanej grupy. Inne wskazania były pojedyncze i często niemożliwe do zidentyfikowania (pytanie było otwarte). Wię-

szczość odpowiedzi była błędna, np. na „nadleśnictwo” wskazywało ponad 10% ankietowanych, podobnie na „park krajobrazowy”. Pamiętać należy, że w ogóle 58% ankietowanych przyznało, że nie współpracuje z żadnymi organizacjami pozarządowymi.

Wobec błędów przy wypełnianiu tego pytania (przede wszystkim wpisywania podmiotów nie będących organizacjami pozarządowymi), nie można było przeprowadzić analizy odpowiedzi na pytanie sprawdzające, czy współpraca szkoły z organizacjami miała charakter jednorazowy, sporadyczny czy systematyczny. Natomiast odpowiedzi na pytanie „co Pani/Pana zdaniem należy przede wszystkim wziąć pod uwagę dokonując wyboru organizacji/instytucji ekologicznej, z którą zamierza się współpracować” były następujące:

• atrakcyjność oferowanych form edukacji / pomocy dla nauczyciela	76%
• zakres tematyczny oferty edukacyjnej	65%
• infrastruktura i wyposażenie placówki w pomoce dydaktyczne	30%
• grupa odbiorców, do których skierowana jest oferta	30%
• doświadczenie	28%
• kwalifikacje kadry	22%
• opinia w środowisku	11%

(można było wskazać maksymalnie 3 odpowiedzi)

Wyniki wskazują, że dla nauczycieli drugorzędne jest doświadczenie organizacji oraz – co szczególnie niepokojące – kwalifikacje kadry.

Organizacji pozarządowych dotyczyło też jedno z pytań końcowych („metryczka”), w którym 85% nauczycieli odpowiedziało, że nie należy do żadnej organizacji ekologicznej, a 15% odpowiedziało, że należy – spośród nich 80% zadeklarowało członkostwo w Lidze Ochrony Przyrody. Kilka innych pojedynczych odpowiedzi dotyczyło organizacji przyrodniczych, kilkanaście było błędnych (podawano np. nazwę ogólnopolskich fundacji, do których nie można się zapisywać).

Obecność Ligi Ochrony Przyrody w szkołach jest więc bardzo duża – ok. 17% nauczycieli twierdzi, że ich szkoła współpracuje z tą organizacją, a 12% wręcz do niej należy. Jest to bardzo ciekawy wniosek z badania, ponieważ organizacja ta, mimo przedwojennej tradycji, nie jest w opinii autorów badania specjalnie aktywna na polu edukacji ekologicznej, preferując raczej mało atrakcyjne formy działalności (konkursy plastyczne, pogadanki o przyrodzie, lokalne festyny itp.)

ANALIZA OFERTY SZKOLENIOWEJ ODN-ÓW

W ramach badania postanowiliśmy również przeanalizować ofertę edukacyjną ośrodków doskonalenia nauczycieli w zakresie dokształcania nauczycieli z treści szeroko rozumianej edukacji dla zrównoważonego rozwoju.

Badanie objęło oferty na cały rok szkolny 2010/2011 (wyjątkowo oferty semestralne) 21 ośrodków doskonalenia nauczycieli z czternastu województw. W ofercie aż 6 ośrodków nie było ani jednej formy kształcenia (kursu, szkolenia, warsztaty, seminarium) o tematyce ekologicznej.

W ofertach pojawia się stosunkowo dużo szkoleń dla nauczycieli przedmiotów przyrodniczych, które związane są z wprowadzaniem nowej podstawy programowej. Mamy więc szkolenia poświęcone organizacji zajęć terenowych w nauczaniu przyrody, geografii i biologii czy prowadzeniu doświadczeń i eksperymentów na lekcjach. Zajęcia te odpowiadają zapotrzebowaniu wynikającemu z nowej podstawy, która kładzie olbrzymi nacisk na samodzielne wykonywanie obserwacji i badań przez uczniów. Przykładowe tematy szkoleń i warsztatów:

- Zajęcia w terenie w nauczaniu przedmiotów przyrodniczych – organizacja wycieczki dydaktycznej
- Jak przygotować lekcje w terenie?
- Zajęcia terenowe w nauczaniu biologii
- Edukacja przyrodnicza w środowisku naturalnym
- Poznajemy rośliny i zwierzęta pól, łąk i lasów – pomysł na ciekawe zajęcia terenowe
- Lekcje przyrody i biologii w ogrodzie zoologicznym
- Lekcje biologii w terenie - Park Miejski w Piotrkowie Trybunalskim
- Wykorzystanie różnorodnych obiektów przyrodniczych i kulturowych regionu w realizacji zajęć terenowych
- Zajęcia terenowe w nauczaniu geografii w gimnazjum
- Zajęcia przyrodniczo-ekologiczne na ścieżce edukacyjnej w Piaskach
- Samodzielna obserwacja i eksperyment uczniowski w realizacji nowej podstawy programowej
- Doświadczenia i obserwacje na lekcjach przedmiotów przyrodniczych
- Ciekawe doświadczenia chemiczne w nauczaniu przyrody
- Obserwacja, doświadczenie, eksperyment - podstawą rozumowania w naukach przyrodniczych
- Biologiczne eksperymenty uczniowskie.
- Doświadczenia i eksperymenty na lekcjach biologii i przyrody
- Realizacja projektów edukacyjnych na lekcjach biologii
- Rola doświadczeń i obserwacji w edukacji przyrodniczej.

W ofertach pojawiają się formy doskonalenia skierowane do nauczycieli przedszkoli i edukacji wczesnoszkolnej. Są to zarówno zajęcia przygotowujące do prowadzenia edukacji środowiskowej zarówno w klasie, jak i w terenie, np.:

- Edukacja przyrodnicza w nauczaniu wczesnoszkolnym
- Edukacja środowiskowa w nauczaniu zintegrowanym – obserwowanie świata oczami dziecka
- W parku, w lesie i na łące. Jak prowadzić zajęcia terenowe z przedszkolakami i uczniami?

Kolejna grupa szkoleń i warsztatów poświęcona jest rozwijaniu wachlarza metod (głównie metod aktywizujących) stosowanych w edukacji ekologicznej i przyrodniczej. Nauczyciele uczą się, jak rozwijać zainteresowania przyrodnicze uczniów i jak uczyć przyrody ciekawie:

- Ciekawe pomysły na prowadzenie zajęć z edukacji ekologicznej
- Gry dydaktyczne na lekcjach przedmiotów przyrodniczych
- Jak rozbudzać zainteresowania przyrodnicze i biologiczne uczniów?
- Rozwijanie edukacji ekologicznej
- Klucz do przyrody – jak efektywniej wprowadzać dzieci w świat przyrody i techniki
- Edukacja przyrodnicza w pytaniach i odpowiedziach.

Niestety szkoleń tych wcale nie jest dużo. Za to nauczyciele mogą właściwie w każdym województwie szkolić się z używania tablic interaktywnych na lekcjach przedmiotów przyrodniczych.

Bardzo niewiele jest też szkoleń merytorycznych, w których nauczyciele mogą pogłębiać swoją wiedzę z zakresu przyrody czy problemów ochrony środowiska. W ofertach 21 ośrodków spośród tysięcy form doskonalenia znaleźliśmy tylko 1 szkolenie nt. zmian klimatu i 2 poświęcone zagadnieniom bioróżnorodności. Poniżej prezentujemy wszystkie znalezione tematy szkoleń:

- Edukacja klimatyczna z wykorzystaniem interaktywnych gier i programów edukacyjnych
- Bioróżnorodność w moim regionie. VIII sesja popularnonaukowa dla uczniów i nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych
- Edukacja przyrodnicza – nowe formy ochrony przyrody (Natura 2000 i ochrona bioróżnorodności)
- Edukacja ekologiczna na terenach zagrożonych i prawnie chronionych
- Dzieje życia na Ziemi – interaktywne warsztaty terenowe w odkrywce geologicznej.

Spośród ośrodków pozytywnie wyróżniają się dwa ośrodki w woj. warmińsko-mazurskim: Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Elblągu oraz Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Olsztynie. Obydwa posiadają bogatą

oferę szkoleń z zakresu edukacji ekologicznej i przyrodniczej. W ofercie ośrodka z Elbląga znalazły się m.in. takie tematy jak:

- Drzewa samotne, zadrzewienia śródpolne i aleje drzew w krajobrazie Warmii i Mazur – konferencja podsumowująca konkurs
- Obserwacje fenologiczne – terenowe warsztaty cykliczne w Parku Krajobrazowym Wysoczyzny Elbląskiej
- Rola Parków Narodowych i Ogródów Botanicznych w zachowaniu bioróżnorodności. Wyjazd edukacyjny do Kampinoskiego Parku Narodowego i Ogródu Botanicznego w Powsinie
- Certyfikaty ekologiczne dla placówek oświatowych – podstawowe warunki ich uzyskania.
- Ośrodek w Olsztynie organizuje z kolei cały cykl warsztatów przyrodniczych dofinansowany z WFO-ŚiGW w Olsztynie. Nauczyciele mogą wziąć udział w zajęciach stacjonarnych i terenowych:
- Obserwujemy i badamy Dolinę Drwęcy (na Pojezierzu Dobrzyńsko-Chełmińskim)
- ABC wiedzy o Ziemi w Muzeum Geologicznym i Muzeum Ziemi w Warszawie
- Realizacja treści przyrodniczych w integracji z wychowaniem przez sztukę
- Poznajemy Cuda Natury Warmii i Mazur – Welski Park Krajobrazowy
- Ogród szkolny i jego wykorzystanie na zajęciach ekologicznych i przyrody – na przykładzie Szkoły Podstawowej nr 18 w Elblągu
- Szkolne arboretum i ogródek petrograficzny miejscem edukacji przyrodniczej i geologicznej – przykład Szkoły Podstawowej w Klęczkowie
- Obserwacja i pomiary meteorologiczne.

Osobną kategorią szkoleń są zajęcia realizowane w ramach projektów edukacyjnych, czy to organizowanych przez sam ODN, czy we współpracy z organizacjami czy instytucjami. Przykładem takich spotkań są zajęcia:

- Nauczyciel – instruktorem programu EKOZESPOŁY (GAP polska)
- XVI Lubuskie Forum Ekologów – jak działa prawo dotyczące składowisk odpadów? (PKE o/lubuski)
- „Na straży przyrody” – dziecięce spotkania z przyrodą w ramach edukacji ekologicznej w przedszkolu i szkole
- Forum aktywnego, poszukującego i ciekawego przyrodnika - seminarium realizowane cyklicznie raz w miesiącu.
- Projekt edukacyjny „Kaliska przygoda z odpadami – Jak żyć ekologicznie?”

Z radością odnotowujemy, że w ofertach ośrodków znalazły się szkolenia i warsztaty z zakresu edukacji globalnej. Nie jest ich może dużo, ale są to jaskółki zmian. Przykładowe tytuły zajęć:

- Problemy etyczne wynikające ze zróżnicowanego rozwoju gospodarczego państw świata
- Edukacja globalna - niezbędny element programu nauczania

- Prawa człowieka, prawa dziecka w praktyce szkolnej
- Globalna edukacja humanitarna
- Edukacja globalna w szkole - wprowadzenie
- Wychowanie do wielokulturowości? – wyzwanie dla współczesnej szkoły
- Edukacja globalna tematem projektu edukacyjnego
- Edukacja globalna nowym wyzwaniem dla szkoły

Podsumowując, oferta szkoleniowa ośrodków doskonalenia nauczycieli w zakresie edukacji dla zrównoważonego rozwoju jest skromna.

A przecież, jak wynika z badania ankietowego wśród nauczycieli, chcą oni uczestniczyć w formach doskonalenia poświęconych edukacji ekologicznej. 64% nauczycieli deklaruje taki zamiar, z czego 52% chce uczestniczyć w warsztatach, szkoleniach i kursach, a 40% w seminariach i konferencjach. Co ważne, aż dla 40% ankietowanych formy doskonalenia nauczycieli są głównym źródłem wiedzy wykorzystywanej w edukacji ekologicznej (25% wskazało warsztaty, szkolenia i kursy, 12% seminaria i konferencje, a 3% studia podyplomowe).

Z analizy ankiet, którą przeprowadziliśmy wśród metodyków, wynika, że najbardziej popularne formy wsparcia to:

• konkursy przedmiotowe	50%
• szkolenia dotyczące form edukacji ekologicznej (metodyki)	42%
• warsztaty przyrodnicze terenowe	33%
• szkolenia/seminaria/konferencje merytoryczne dostarczające nauczycielom wiedzę z zakresu ekologii i ochrony środowiska	25%
• seminaria i konferencje przedmiotowo-metodyczne	25%
• materiały metodyczne	25%

Brakiem popularności cieszą się natomiast:

• lekcje otwarte	8%
• dyżury i konsultacje metodyczne	0%
• konsultacje zespołowe	0%
• doskonalenie wewnątrzszkolne dla rad pedagogicznych i zespołów nauczycielskich	0%

choć wszystkie te formy wsparcia oferowane były przez wszystkie lub prawie wszystkie (powyżej 75%) ośrodki, w których pracowali ankietowani metodycy (poza doskonaleniem wewnątrzszkolnym dla rad pedagogicznych, które oferowane było tylko w 16% ośrodków).

Mimo wszystko metodycy oceniają aktywność nauczycieli w zakresie pozyskiwania informacji na temat edukacji ekologicznej i jej treści zupełnie pozytywnie: 8% uważa, że nauczyciele są „bardzo aktywni”, 67% - „raczej aktywni”, 16% - „ani aktywni, ani nieaktywni”, tylko 8% uważa nauczycieli za „raczej nieaktywnych”, a nikt nie uznał ich za „zupełnie nieaktywnych”. Natomiast wymiana informacji pomiędzy ośrodkiem lub metodykiem a nauczycielami odbywa się jednak głównie z inicjatywy ośrodka, który sam przedstawia

nauczycielom ofertę (tak oceniło 67% metodyków), ewentualnie rzadziej z inicjatywy obu stron (25% odpowiedzi). Żaden z metodyków nie odpowiedział, że to głównie nauczyciele proszą ośrodek o przygotowanie oferty.

Pewnym pocieszeniem jest to, że w dość dużym stopniu ofertę edukacyjną ośrodków doskonalenia nauczycieli uzupełniają ekologiczne organizacje pozarządowe oraz ośrodki edukacyjne parków narodowych.

Przeanalizowano oferty edukacyjne następujących ośrodków:

- Centrum Doskonalenia i Edukacji we Włocławku
- Centrum Edukacji Nauczycieli w Białymstoku
- Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku
- Dolnośląski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli we Wrocławiu
- Dolnośląskie Centrum Informacji Zawodowej i Doskonalenia Nauczycieli w Wałbrzychu
- Lubelskie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli
- Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Krakowie

- Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli – Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Nowym Sączu
- Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu
- Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu
- Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Słupsku
- Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Szczecinie
- Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Zielonej Górze
- Radomski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli
- Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Katowicach
- Świętokrzyski Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach
- Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Elblągu
- Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Olsztynie
- Wojewódzki Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Łodzi
- Wojewódzki Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Piotrkowie Trybunalskim

WNIOSKI KOŃCOWE

Głównymi celami badania była diagnoza aktualnego sposobu realizacji treści ekologicznych oraz uzyskanie informacji na temat potrzeb i oczekiwań nauczycieli, szczególnie z punktu widzenia organizacji pozarządowych zajmujących się edukacją ekologiczną. Co do sposobu realizacji treści, badanie potwierdza, że nauczyciele w wyborze treści kierują się przede wszystkim wymogami podstawy programowej dla uczonego przez siebie przedmiotu, stąd często poruszane zagadnienia nie pokrywają się z zainteresowaniami uczniów i samych nauczycieli, są jednak konieczne do omówienia (np. formy ochrony przyrody, zrównoważony rozwój). W przypadku tematów nie wynikających wprost z programu, nauczyciele kierują się głównie dostępnością informacji i materiałów związanych z danym zagadnieniem, np. organizując „święta ekologiczne” czy konkursy (stąd obecna np. tematyka odpadowa). Niestety, wciąż najpopularniejszą metodą nauczania jest wykład / pogadanka, przez samych ankietowanych nauczycieli uważana za metodę nieskuteczną i nieatrakcyjną dla uczniów. Stosowane są jednak również inne metody, np. dyskusje dydaktyczne, metoda projektu. Wiedzę o takich metodach oraz o treściach nauczyciele czerpią głównie z Internetu i czasopism specjalistycznych, rzadziej z warsztatów, szkoleń i kursów. Zupelną rzadkością są studia podyplomowe.

Problemem dla nauczycieli jest niedoposażenie szkół w pomoce dydaktyczne i głównie wsparcia materialnego oczekują oni od wszystkich instytucji, w tym od organizacji pozarządowych. Z organizacjami jednak współpracują rzadko, nie mają wiedzy na temat tego czym są organizacje społeczne i czym się zajmują, traktują je użytkowo, raczej jako dostawców pomocy naukowych, materiałów dydaktycznych, nagród w konkursach, darmowych wydawnictw – a nie jako partnerów merytorycznych. Poza Ligą Ochrony Przyrody, do której należy część nauczycieli, nie potrafią prawidłowo zidentyfikować innych organizacji, nawet tych prowadzących głośne ogólnopolskie działania skierowane do szkół (akcje sprzątania, projekty edukacyjne, konkursy).

Z punktu widzenia organizacji pozarządowej, polepszenie współpracy z nauczycielami powinno przede wszystkim polegać na lepszym dopasowaniu oferty do ich potrzeb (np. potrzeby szkół w zakresie wspólnego organizowania „święta ekologicznych” i konkursów są znacznie niższe niż zakładają to organizacje), polepszeniu oferty wsparcia merytorycznego i informacyjnego dla nauczycieli, przygotowywaniu pomocy dydaktycznych (niekoniecznie kosztownych), wskazywaniu nauczycielom nowych możliwości, metod nauczania i nowych tematów mogących zainteresować ich i uczniów.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	3
DOŚWIADCZENIA NAUCZYCIELI	3
METODY	6
TEMATY	11
EDUKACJA EKOLOGICZNA W SZKOLE	15
ZAJĘCIA TERENOWE	16
WSPARCIE EDUKACJI EKOLOGICZNEJ	17
ORGANIZACJE POZARZĄDOWE	18
ANALIZA OFERTY SZKOLENIOWEJ ODN-ÓW	20
WNIOSKI KOŃCOWE	22

Ośrodek Działań Ekologicznych Źródła od 18 lat zajmuje się szeroko rozumianą edukacją ekologiczną, przyrodniczą i obywatelską. Misją stowarzyszenia jest stałe zwiększanie stopnia świadomości ekologicznej społeczeństwa poprzez aktywną edukację, realizowaną głównie poprzez warsztaty dla młodzieży, szkolenia, wyjazdy terenowe, projekty informacyjne.

Stowarzyszenie prowadzi Ośrodek Edukacji i Kultury Ekologicznej w Łodzi i jego filię w Warszawie. Rocznie prowadzimy ok. 1000 dwugodzinnych warsztatów edukacji ekologicznej, globalnej, regionalnej, obywatelskiej i artystycznej dla młodzieży, ponad 300 godzin szkoleń dla nauczycieli, kilkadziesiąt Bardzo Zielonych Szkół (średnio dla 1000 uczniów rocznie). Średnio rocznie z oferty edukacyjnej ośrodka bezpośrednio korzysta ok. 12 000 uczniów. Od początku działalności opracowaliśmy około 200 scenariuszy zajęć na potrzeby własne oraz innych organizacji, wydaliśmy ponad 20 publikacji z zakresu edukacji ekologicznej. Poza prowadzeniem stałej działalności edukacyjnej w ramach OEiKE Źródła prowadzą szereg regionalnych oraz ogólnopolskich projektów edukacyjnych skierowanych do szkół oraz do szerokiego grona odbiorców. Ośrodek współpracuje z wieloma organizacjami pozarządowymi, instytucjami, ośrodkami doskonalenia nauczycieli, ośrodkami edukacji ekologicznej i samorządami. Jako nasz sukces postrzegamy zaufanie tych instytucji i organizacji, które znając dorobek edukacyjny Źródeł, zwracają się do nas, gdy istnieje potrzeba opracowania programów edukacyjnych, materiałów dydaktycznych, przygotowania i prowadzenia szkoleń, doradztwa. Pracowaliśmy na zlecenie m.in. Ministerstwa Środowiska, Polskiej Zielonej Sieci, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Stowarzyszenia na rzecz Ekorozwoju „Agro-Group”, Pracowni na rzecz Wszystkich Istot.

„Źródła” są członkiem-założycielem Związku Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć. Nasze Stowarzyszenie posiada status Organizacji Pożytku Publicznego, można nam przekazać 1% swojego podatku.

Więcej informacji na naszej stronie internetowej

www.zrodla.org